

Det moderne fængselsvæsens gennembrud i Danmark

Opdragelse, moral og Fængselskommissionen af 1840

Peter Scharff Smith

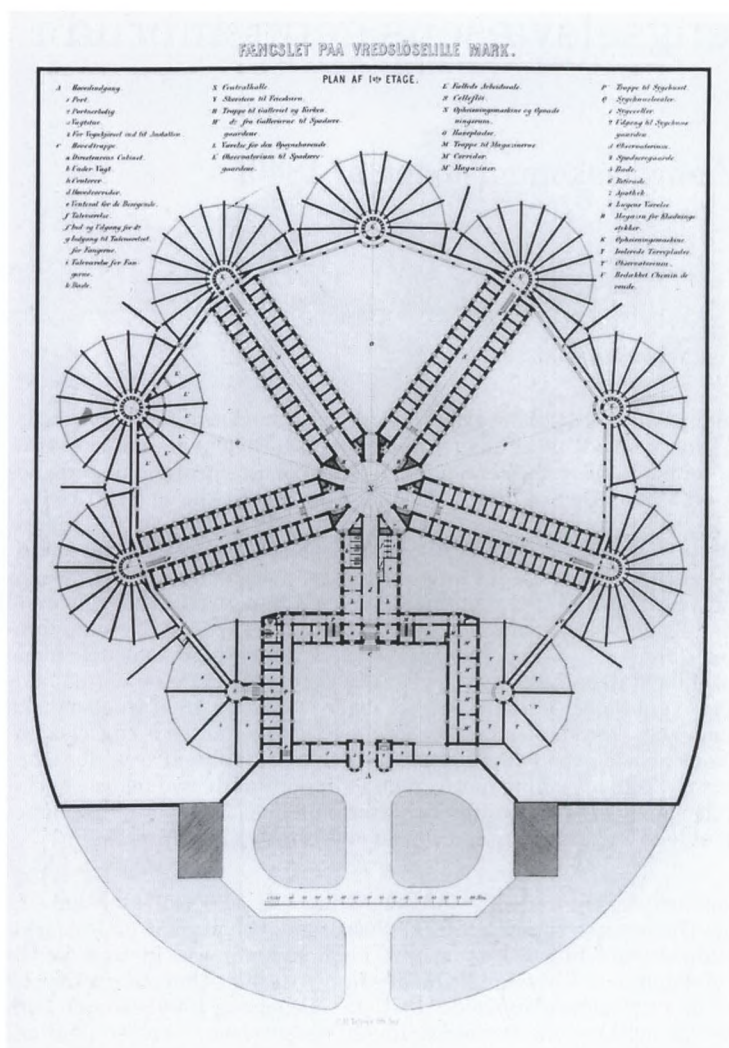
Fortid og Nutid juni 2002, s. 103-132

I perioden 1840 til 1842 blev grunden lagt for et moderne dansk fængselsvæsen. Efter henvend 100 år uden grundlæggende fornyelse i de danske straffeanstalter blev store reformer vedtaget, og en bekostelig og omfangsrig udvikling sat i gang. De nye fængsler skulle både afskrække og forbedre fangerne. Midlerne var isolation, hårdt arbejde og streng disciplin. I Danmark havde man i en periode efter 1790 søgt at følge tidlige engelske og amerikanske fængselsreformer, men først i 1840 blev den såkaldte fængselskommission nedsat og afleverede betænkning i 1842. Senere på året resolverede Christian 8., at nye institutioner skulle konstrueres. I 1853 åbnede Statsfængslet i Horsens bygget efter den amerikanske Auburn-model, mens Vridsløselille Statsfængsel stod færdigt i 1859 konstrueret efter den såkaldte Pennsylvania-model. Denne artikel tager et blik på 1830'ernes danske debat om fængselsystemer, og koncentrerer sig herefter om Fængselskommissionens arbejde 1840-42. Meget tyder på, at en udbredt frygt for samfundets moralske opløsning motiverede indførelse af de nye fængselsprincipper, der med deres angivelige karakterdannende funktion i virkeligheden var et led i en almindelig samfundsmæssig opdragelsesproces.

Peter Scharff Smith, f. 1971, cand.mag. i historie og socialvidenskab fra Roskilde Universitetscenter. 1998-99 ansat som arkivarvikar på Rigsarkivets Publikumsafdeling og fra maj 1999 ph.d.-stipendiat på Institut for Historie, Københavns Universitet. Medforfatter til bl.a. *Under hagekors og Dannebrog – danskere i Waffen SS 1940-45* (Aschehoug 1998) samt en længere række artikler om Danmark under besættelsen. Skriver ph.d.-afhandling om det moderne fængselsvæsens gennembrud i Danmark.

Selvom frihedsstraffen fik sit første egentlige gennembrud i sidste halvdel af 1500-tallet med de engelske »*Bride-wells*« og de hollandske tugthuse, så hersker der blandt historikerne generel enighed om, at det fængselsvæsen der brød igennem på internationalt plan fra 1770'erne til ca. midt i 1800-tallet – her refereret til som det moderne fængselsvæsen – betegnede en både kvalitativ og kvantitativ forandring af frihedsstraffen.¹ De nye fængsler, der skød op i denne periode, forvaltede tydeligvis en arv fra deres for-

gængere, men var på afgørende punkter væsensforskellige. En ekstrem disciplin, hårdt arbejde og isolation af fangerne, samt en udbredt tro på at den kriminelle burde forbedres, lige såvel som afskrækkes, var nøgleordene bag de nye anstalter. Disciplinen såvel som afskrækkelsen og forbedringen, blev i de nye institutioner søgt ført ud i livet med en større intensitet og med nye metoder. Frihedsstraffen fik i løbet af 1800-tallet endvidere en langt større udbredelse, og overtog scenen fra de korporlige straffe samt

Grundplan af statsfængslerne i Vredsløselille (tv.) og Horsens (th.). Arkitektonisk set var Auburn-fængsler relativt traditionelle bygninger, mens pennsylvanske institutioner var spektakulære panoptiske konstruktioner, der betegnede et nybrud inden for bygningshistorien. Førstnævnte er her illustreret ved grundplanen af Horsens Statsfængsel, der åbnede 1853. Kendetegnende ved Auburn-systemet var de mange små natceller (mærket t) og de store sale, hvor det fælles arbejde udførtes i tavshed (mærket l). Et pennsylvansk fængsel, her illustreret ved Vredsløselille

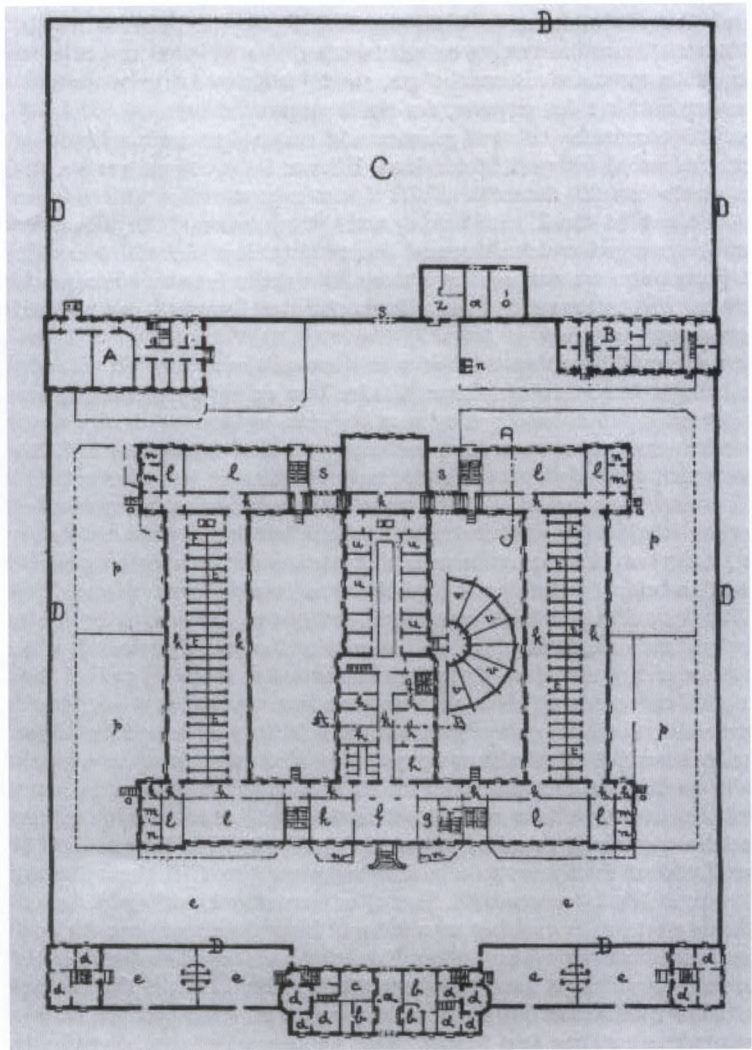
den transport af straffefanger til kolonier, som særligt England og Frankrig havde benyttet sig af.

Baggrunden for det nye syn på fængslet og dets funktion skal bl.a. findes i den strafferetlige reformproces, der foregik i Europa i sidste halvdel af 1700-tallet. Et opgør fandt sted med en dogmatisk-religiøs udformning af lovene, og bl.a. mindskedes vilkårligheden i straffepraktis. Forestillingerne om en ny fængselspraksis blev dog i hovedsagen formuleret i kredse med særlig tilknytning til fængselsvæsenet. En hovedfigur bag de nye tanker

var den engelske filantrop John Howard, der i 1770'erne rejste England og sidenhen Europa rundt for at besøge straffeanstalter. Howard satte bl.a. religionen tilbage på dagsordenen idet han mente, at det i religiøs henseende var muligt at konvertere den levende og ikke blot den døende synder.²

Engelske forsøg med fængselsreformer fulgte sidst i 1700-tallet i hælene på bl.a. Howards tanker, men i løbet af 1820-30'erne overtog USA rollen som fængslets foregangsland. Det skete med udviklingen af de såkaldte Auburn- og Pennsylvania-modeller (sidst-

Statsfængsel der slog portene op 1859, opførtes derimod i en særpræget stjerneform, så enhver celle kunne observeres fra »centralen« i midten. Efter samme princip byggede man de såkaldte strålegårde for enden af hver fløj, hvor 11 fanger ad gangen kunne isoleres under gårdtur, mens en enkelt betjent kunne observere dem alle. Overvågningen og isolationen skulle i Pennsylvania-systemet være konstant (Foto: Det Kongelige Bibliotek (Vridløselille), samt Christiansen og Møller: Statsfængslet i Horsens, 1953).

nævnte blev i Danmark betegnet som Philadelphia-modellen, eller det absolute afsondringssystem³), der blev udviklet i New York og Pennsylvania. Auburn-systemet fandt sin endelige udformning i 1823 og bestod kort fortalt i, at fangerne isoleredes om natten, men arbejdede i fællesskab om dagen. Afsondringstanken var central, hvorfor det fælles arbejde foregik i absolut tavshed. Selv øjenkontakt fangerne imellem kunne resultere i korporlige afstraffelser i Auburn-anstalterne, hvor en hård disciplin opretholdtes. I Pennsylvania-institutionerne var iso-

lationstanken mere gennemført, idet fangerne også opholdt sig i cellen i dagtimerne, hvor de beskæftigedes med arbejde. Her skulle de i deres ensomhed møde Gud og angre deres forbrydelser. Ved transport rundt i fængslerne bar fangerne en maske, for at undgå visuel kontakt med andre indsatte. I begge typer institution ønskede man, både at afskrække og forbedre de kriminelle. De væsentligste faktorer i forbedringsprocessen var arbejdet og religionen, der tilsammen skulle forvandle forbryderne til retskafne mennesker.⁴

De amerikanske Auburn- og Pennsylvania-systemer blev genstand for verdensomspændende interesse. En lang række nationer sendte observatører til USA, og i Europa kopierede mange lande de amerikanske fængselsreformer. Som det vil fremgå nedenfor, var Howards ideer og udviklingen sidst i 1700-tallet med til at inspirere reformforsøg i Danmark, men det var først da Auburn- og Pennsylvania-systemerne ramte nationen, at en vedholdende og omfattende udvikling blev sat igang.

Samlet om det moderne fængselsvæsens gennembrud kan man sige, at det ikke blot bibringer indblik i tidens straffepolitiske overvejelser, men fortæller om væsentlige aspekter af det moderne samfunds tilblivelse. Det er ikke svært at få øje på tendenser til centralisering, bureaukratisering og rationalisering, når man følger fængselsreformerne i perioden. Ydermere er det tydeligt at se, hvordan datidens reformatorer forsøgte at forholde sig til grundlæggende ændringer i samfundet omkring dem. De både teknologiske og bevidsthedsmæssige opbrud i perioden gav sig udslag i optimisme over den nye tids muligheder, men også frygt for at samfundet kunne gå i opløsning. Her blev moral et omdrejningspunkt i debatten. Via disciplinerende opdragelse mente mange, at man kunne sikre en fornuftig samfundsorden, og i denne kontekst gav de moderne fængsler god mening. Som det vil fremgå af det følgende, var det også tilfældet i Danmark.⁵

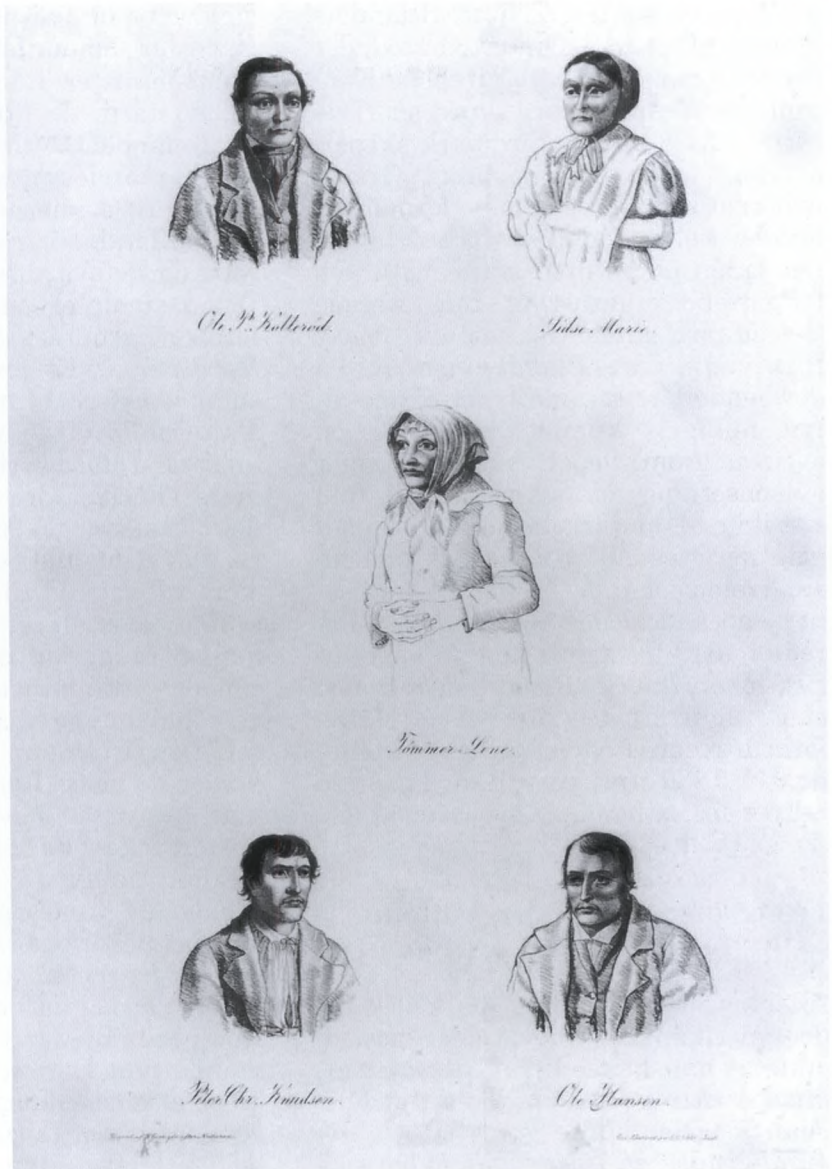
En march på stedet – danske fængselsreformer ca. 1790-1830

Allerede i 1605 fulgte Danmark et internationalt eksempel på fængselsfronten, idet Christian 4. efter hollandsk forbillede lod et såkaldt tugthus og børnehus oprette i København.⁶ I

1740-50'erne fik nationen et egentligt landsdækkende fængselsvæsen, idet tugthuse etableredes i Viborg, Odense og på Møn, samtidig med at et nyt tugthus blev bygget på Christianshavn. Endvidere blev slaveriet i væsentlig grad centraliseret, idet Københavns Stokhus udviklede sig til en regulær straffeanstalt for slaver.⁷ Dette danske fængselsvæsen ændrede herefter ikke grundlæggende udseende før ca. 100 år senere, selvom en strafferetlig reformproces blev sat i gang i Danmark sidst i 1700-tallet, præcis som det var tilfældet i store dele af Europa. I revolutionsåret 1789 trådte en ny såkaldt tyveriforordning i kraft, der stadfæstede at straffeloven skulle »bestemme et så billigt og passende forhold imellem misgerningens forskellige grader og samme straffe«. Dette gav anledning til mindre brug af korporlige straffe, og bl.a. derved banedes vejen for øget brug af fængsling. A. S. Ørsted betegnede forordningen som »en ædel frugt af den menneskekærlige strafferets grundsætninger«.⁸

Den omfangsrige strafferetlige reformproces satte imidlertid kun få spor i de danske fængsler. Intentionerne var ellers tilstede. I perioden fra starten af 1790'erne indtil krigsudbruddet i 1807 blev et større arbejde sat i værk for at forbedre landets fængsler og arresthuse. Inspirationen kom tydeligvis fra de nye ideer, som særligt Howard havde fremført. Særligt vandt tanken om det skadelige ved de kriminelles samkvem principiel opbakning. I 1790 indførtes derfor en forbedringshusstraf og i 1793 en yderligere forordning, hvori det bl.a. forlangtes at fangerne opdelttes efter grovheden af deres forbrydelser. I praksis medførte de nye tiltag dog ikke de store forandringer. I 1802 påbegyndte man imidlertid en ambitiøs plan, ifølge hvilken der skulle oprettes egentlige forbedringshuse i et større antal provinsbyer landet over. Men med krigens komme i

Historier om forbrydere og kriminalitet var naturligvis populære, også i 1800-tallet. Illustrationen stammer fra Jens Veibel Neergaards værk »Morderne Ole P. Kollerøds, Ole Hansens, Peter Christian Knudsens og flere andre Forbryderes Criminalsags«, der udkom 1838 – året før Neergaard leverede sin hårde kritik af hovedstadens fængsler. Neergaard beskrev således først de syndige kriminelles univers, og fremlagde dernæst de nye amerikanske straffeanstalter som problemets løsning. Kollerød var om nogen udtryk for den moralske degeneration, som det bedre borgerskab frygtede – hvilket hans egne erindringer blot bekræftede til fulde (Foto: Det Kongelige Bibliotek).

1807 gik projektet i sig selv.⁹ Dermed rakte forbedringerne af landets egentlige fængsler, tugt- og forbedringhuse, stort set ikke ud over 1793-forordningen, der i vid udstrækning må betegnes som en hensigtserklæring, der ikke for alvor lod sig realisere under de givne forhold.

Efter statsbankerotten i 1813 og Wienerkongressen 1814 stod nye straffeanstalter heller ikke på dagsor-

denen. Da der i 1817 opstod optøjer i fængslet på Christianshavn reagerede enevælden heller ikke just med moderne reformer. Efter blot 40 timer blev de første 7 dødsdomme afsagt, og kort efter blev henrettelserne sat i værk på gammeldags maner. Tusinde af tilskuere, halshugning og de uheldiges hoveder på stager.¹⁰

Udover nationens trange økonomiske kår skyldtes den relative stilstand

på fængselsfronten uden tvivl landets førende jurist A. S. Ørsted. Ørsted, der fra 1813 var deputeret i Danske Kancelli, gav i en artikel i *Juridisk Tidsskrift* i 1828 udtryk for stærk skepsis overfor isolationsfængsling. Ørsted mente at straffens vigtigste formål var afskrækkelsen og ikke forbedringen. Om troen på de nye straffeanstalters forbedrende karakter konstaterede Ørsted tørt, at der vist nok var »meget Blendværk i de Forhåbninger«. ¹¹ På den måde har den indflydelsesrige jurist muligvis kunnet lægge låg på eventuelle straffepolitiske ambitioner i den retning. Man kan i hvert fald konstatere, at jurister på den anden side af Øresund diskuterede forbedringsreformer indenfor fængselsvæsenet i en anderledes positiv tone. Allerede i 1813 fremførte den svenske jurist Johan Gabriel Richert således forslag til, hvorledes forbrydere skulle forbedres efter amerikansk forbillede. ¹² I 1830'erne gav flere danskere udtryk for en lignende overbevisning.

Fængselsdebat og begyndende politiske diskussioner 1830-1840

Allerede året efter Ørsteds kritik fik de amerikanske innovationer positiv omtale i danske medier. I *Statsoekonomisk Archiv* kunne man læse, at landets fængsler burde gøres til »de almindelige Dannelsesanstalters om end sørgelige saa dog nødvendige Supplement«. Forfatteren var Christian Georg Nathan David, og han henviste til de nye nordamerikanske fængsler som et nyttigt forbillede. ¹³

David var en af frontfigurene i den liberale bevægelse, og blev primus motor i kampen for fængselsreformer i Danmark helt frem til 1850'erne. David blev i 1830 professor i statsøkonomi ved Københavns Universitet og kom de næste 40 år til at spille en væsentlig politisk rolle, særligt efter ene-

vældens fald hvor han nåede at indtage poster som nationalbankdirektør og finansminister. I 1834 var David med til at starte de liberales hovedorgan Fædrelandet. ¹⁴ Allerede året efter benyttede professoren denne naturlige tilgang til medierne til at fremføre sit syn på landets straffeanstalter og berette om de nye amerikanske reformer. David stemplede de danske såkaldte forbedringshuse som »forværrelsens Høiskoler«. ¹⁵ Et problem var de frie samkvemsforhold, der herskede i anstalterne, hvor de hærdede forbrydere angiveligt fordærvede de resterende mere eller mindre uspolerede individer. F.eks. unge førstegangsforbrydere. David hæftede sig særligt ved det store tilbagefald til kriminalitet, man kunne konstatere blandt de danske fanger. Mange af de indsatte var recidiver – dvs. lovovertrædere der tidligere havde været straffet med fængsel. Den 1. januar 1835 sad der 187 fanger i Viborg Tugt- og Forbedringshus, hvoraf 70 havde siddet i denne anstalt før, mens hele 137 havde været straffet tidligere. ¹⁶ Dette voldsomme tilbagefald forårsagedes ifølge David bl.a. af den demoralisering som fangerens nære omgang førte med sig, hvorfor en vigtig del af løsningen bestod i at bryde mulighederne for kommunikation. Derefter kunne man tænke på at forme de indsatte til ordentlige mennesker. Dette skulle ske i henhold til den nye viden om den kriminelles væsen, som fængselsreformprojektet angiveligt byggede på. De gamle straffeanstalter tilhørte ifølge David en tid, hvor man ikke havde undersøgt endsige spekuleret over »de forskellige Straffearters physiske og phsykiske Virkninger paa Fangen« – men nu havde videnskaben altså fundet en løsning. ¹⁷ Religiøse forhold spillede imidlertid også en væsentlig rolle. David så ikke blot amerikanernes rationelle praktiske sans men også deres nyvundne religiøsitet, som de væsentlig-

ste faktorer bag de moderne fængslers gennembrud.¹⁸

Også andre fremstående borgere meldte sig som kritikere af landets straffeanstalter. I 1839 udgav generalkrigskommissær dr. Jens Veibel Neergaard et mindre værk, hvori han bramfrit konstaterede, at ingen del af statsstyrelsen var så ufuldkommen som fængselsvæsenet.¹⁹ Som hos David var forbilledet de amerikanske anstalter. En måske uventet opbakning fik Neergaard og David af den kriminelle Ole Kollerød, der skrev sine erindringer mens han ventede på resultatet af sine appeller til Højesteret og kongen – han var dømt til døden. Neergaard og David kunne næppe have fundet en bedre illustration af deres anklager, end de beretninger Kollerød havde fra sine utallige fængsels- og arrestophold. »Ia, de fordømt arrester, de har rent fordærvet mig« konstaterede den indespærrede.²⁰

En række sager der blev omtalt i kancelliets udgivelse »*Collegial Tiden*«, tydeliggør ligeledes disciplinærproblemer i straffeanstalterne. I 1834 blev en islandsk rasphusfange i Christianshavn eksempelvis dømt til døden, for at have overfaldet en opsynsmand og stukket ham gentagne gange med en kniv, som han brugte til sit arbejde. Alene i 1833 havde der angiveligt været hele 17 sager i Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset omhandlende opsætsighed mod opsynet og brug af eller trusler med kniv.²¹ Alt i alt må man fastslå, at forholdene i landets straffeanstalter på ingen måde lod sig forene med de værdier, som eksempelvis C.N. David og generalkrigskommissær Neergaard agiterede for. De var bærere af en ny borgerlig moral, der satte nye grænser for det tilladelige. Korporlig afstraffelse og uhygiejniske forhold var ikke længere passende, men kunne tværtom vække forargelse.

Også i provinsen blev der taget fat på fængselsproblemet. Byfogeden i

Store Heddinge, Frederik von Bülow, undersøgte i 1831 Viborg Tugt- og Forbedringshus, og publicerede et skrift om anstalten. Bülow fandt, at skønt Viborg-anstalten havde »*Navn af Forbedringshuus*«, så var det »*et høist ufortjent Navn*«. Byfogeden ønskede efter Howards forbillede adskillelse af forbryderne, efter køn, alder og ikke mindst forbrydelsens grovhed, og henviste til England og USA som forbilleder. Straffeanstalten i Viborg blev grundigt gennemgået, og moralske, disciplinære og hygiejniske mangler fastslået. Endvidere ønskede byfogeden en større religiøs indsats, og spurgte retorisk, »*men hvor mange Præster besøge vore Arrester og Straffeanstalter?*«. ²² Viborgs arrester gav Bülow en lignende overhaling, og særligt på den baggrund skulle hans skrift vise sig at få politisk betydning. I 1838 blev Bülows tekst således fremlagt for Roskilde Stænderforsamling sammen med et lignende forbedringsforslag forfattet af et af forsamlingens fremtrædende medlemmer, Helsingørs borgmester J.A. Steinfeldt, og et yderligere forslag udarbejdet af højesteretsadvokat Salicath.²³ Herefter blev det genstand for heftig debat, om man skulle poste penge i en gennemgribende renovering af landets arrester og fængsler. Blandt andet fandt flere, at 1793-forordningen om en bedre indretning af landets fængsler ikke blev overholdt. Der var imidlertid udbredt modstand mod at slå for stort brød op i forsøget på at forbedre arresterne. En væsentlig årsag skal nok findes i de økonomiske overvejelser, som den kongelige kommisarius ved Roskilde Stænderforsamling – ingen ringere end A.S. Ørsted – satte fingeren på i et indlæg.²⁴ Ørsted mente, at dersom man skulle indhente de nødvendige udgifter over skatten, så ville det »*opvække saa meget mere Uvillie, som Flerheden af de Individier, der holdes i Fængsler, dog hører til den slettere Deel af Be-*

folkningen, der maaske endog vilde finde sig vel ved Fængselslivet«. ²⁵ Den praktisk anlagte jurist, Professor P.G. Bang, og med ham den kongelige kommisarius, mente videre at der allerede var gjort meget for at forbedre landets arrester, og sidstnævnte ønskede tydeligvis at holde statens finanser tilbage i denne sammenhæng.

Langt værre for flere delegerede fra den lokale administration var det uden tvivl, at kommunernes pengekasse også var inddraget i det oprindelige forslag. Ørsted betvivlede da også lakonisk, om der fra kommunernes side kunne gøres regning på de anstrengelser reformplanerne krævede. ²⁶ Steenfeldt måtte gå i defensiven, og bemærkede at det ikke havde været forslagsstillernes hensigt, »at Arresterne i Danmark skulde indrettes efter de Idealer, man havde set fremstillet i nyere Skrifter«. Målet var, at arresterne blot skulle leve op til »hvad man med Føie i Almindelighed burde kunne forlange«, herunder at de ikke var »Skoler for Usædelighed og Forbrydelser«. ²⁷ I forsøget på at nå et pragmatisk kompromis forsøgte Steenfeldt tilsyneladende at lægge lidt afstand til ambitiøse planer, som eksempelvis C.N. Davids – omend Steenfeldt med stor sandsynlighed også var inspireret af den fremtrædende liberale skribent. Steenfeldt ønskede således videre, at man ikke lod sig kue af de rent økonomiske betragtninger i en så vigtig sag, og mandede i moralske toner til handling: »Vi bør ei indskrænke os til at vaage over de materielle Interesser; ogsaa de høiere Interessers Sag bør vi tale, og til disse maa upaatvivleligen den omhandlende Gjenstand henregnes«. ²⁸

Under alle omstændigheder blev resultatet, at de oprindelige vidtrækkende forslag måtte skæres ned til blot at bestå i en anbefaling, til at lade varetægtaarresternes tilstand undersøge og derefter eventuelt foranstalte en istandsættelse. Debatten illustrerede,

at selvom nogle samfundsborgere var villige til at bakke op omkring fængselsforbedringer, så herskede der stor skepsis og ikke mindst økonomisk vrangvillighed, når det kom til at gøre noget i praksis. Debatten ved Roskildes stænderforsamling kom heller aldrig for alvor til at handle om, hvorvidt nye fængselsprincipper skulle indføres i Danmark. Eksempelvis blev det ikke et tema, om kriminelle kunne eller burde forbedres. Steenfeldt og andre søgte også at få landets fængsler på dagsordenen, men der tegnede sig på ingen måde forståelse for at konstruere nye og bekostelige institutioner. ²⁹ Ikke desto mindre må flere have fået øjnene op for fængsels- og arrestspørgsmålet qua stænderdiskussionerne, og selvom nogen større offentlig debat ikke opstod, var straffeanstalterne alligevel på dagsordenen. Således følte Kancelliet sig, året efter diskussionerne i Roskilde, foranlediget til at forsikre, at regeringen absolut havde gjort meget for at forbedre landets fængsler. ³⁰

Samme år begyndte en mindre serie antireformskriverier i det kongevenlige dagblad »Dagen« og dets ugentlige tillæg »Søndagen«, hvor man gik i rette med kritikken af de danske straffeanstalter. Udgangspunktet var en svensk general-auditør Rexels beretning om de københavnske fængsler, som han under et flere måneder langt sygeleje i hovedstaden havde haft lejlighed til at inspicere. Ifølge »Dagen« kunne general-auditørens vurdering tjene til at imødegå »en hos os selv meget udbredt ufordeelagtig Mening om Staden Kiøbenhavns Fængsler og deres Bestyrelse«. ³¹ Rexel fandt at straffeanstalten på Christianshavn var så vel organiseret og bestyret, som man kunne forlange. Behandlingen af fangerne var angivelig både »retfærdig og menneskelig«, og »Orden og Disciplin« herskede i anstalten. »Dagen« sammenfattede, med tydelig adresse til de

fængselskritiske røster, at man således ikke havde grund til »at være misfornøiede med det Bestaaende«. Den 21. april samme år tog »Dagens« følgeblad »Søndagen« i artiklen »Om Straffe-Anstalter« fat i den nyere fængselslitteratur i et forsøg på at tilbagevise agitationen for de amerikanske systemer. »Søndagens« skribent mente eksempelvis, at den fuldkomne afsondring, som ifølge de penitentiære³² systemer var så nødvendig for den »moraliske Reform«, var en både naturstridig og umenneskelig behandling. Resultatet var angiveligt »Vanvid eller en voldsom Død«, hvilket eksemplificeredes med tal fra »Forbedringshuset i Philadelphia«. Herefter refereredes den tyske dr. Obermaier, der konkluderede, at »Naturen har bestemt Mennesket til Selskab«. Hermed lagde man op til en debat, der også kom til at præge den senere fængselskommissions arbejde. Auburn-systemet kunne »Søndagen« naturligvis ikke kritisere for at udøve fuldstændig afsondring, og man fastslog i stedet, at det »næsten er umueligt« at håndhæve tavshedsreglen.³³

Almuens opdragelse

Som det allerede er fremgået blev temaet »moral« hurtigt et omdrejningspunkt i diskussionerne om en reformering af datidens straffeanstalter. Kampen for den rette moral og forhåbningerne om menneskets forbedring gjaldt imidlertid ikke blot den slette forbryder, men var led i en generel kamp for »Almuens Oplysning«: »Den der gaaer i Uvidenhedens, Fordommens og Vankundighedens Sløjkjole, er ufri som den, der gaaer i Afhængigheds Tvangstrøje«, fastslog David, og legitimerede ad den vej indirekte disciplinerende og tvangsprægede foranstaltninger. David betragtede i øvrigt sin litterære gerning som et journali-

stisk arbejde, der skulle vække »Almeenaanden«.³⁴

Selvom man i »Dagen« som sagt lagde afstand til Davids kritik af landets straffeanstalter, er der meget der tyder på, at man i virkeligheden delte flere af Davids hovedsynspunkter. Udfaldene mod Davids kritik bundede tilsyneladende først og fremmest i en almindelig tendens til at bakke op omkring stat og konge, og som følge deraf at angribe liberale kritikere. Spørgsmålet er hvor dybt modviljen overfor de nye fængselsprincipper egentlig stak. Dersom man læser »Dagen« og »Søndagen« i 1830'erne, er det i hvert fald bemærkelsesværdigt at en række artikler netop fokuserede på frygten for den amoralske almue og behovet for folkets opdragelse. Forestillinger, der passede glimrende ind i den tankeverden, der lå bag det moderne fængselsvæsen. En artikel fra april 1836 kunne således let tolkes som agitation for netop nye fængselsprincipper. Her konkluderedes, at dersom man betragtede »Mennesket i almindelighed og Almuen i særdeleshed«, så var det en afgjort sag, at sidstnævnte »endnu den Dag i Dag behøver ved Tvang at opdrages til en frivillig Lydighed, al den Stund Religionens Baand i en saa mærkelig Grad desværre maae erkjendes at være stoppede«.³⁵ På den måde formuleredes uden omsvøb, hvad den franske filosof Michel Foucault ville have betegnet som et behov for social kontrol. »Søndagens« skribent bemærkede, hvorledes religionen ikke længe havde det samme greb i befolkningen som tidligere, og andre opdragende kontrolforanstaltninger var derfor nødvendige. Ifølge Foucault var de moderne fængsler den ultimative løsning. Som vi senere skal vende tilbage til, så spillede religionen imidlertid en væsentlig rolle for de nye fængselsystemer.³⁶ Religionen rummede nemlig stadig et opdragende og disciplinerende potentiale, som »Søndagen« ikke

var opmærksom på. Under alle omstændigheder fortsatte den kongevenlige avis i samme stil, og fremførte med henvisning til 1830'ernes debat om landboreformer, at det var »noget bagvendt«, at ville frisætte landalmuen yderligere. Denne burde tværtimod opdrages til »*Tugt og Sædelighed*«. Artiklen »*Folkets Belæring*« fra samme måned beskrev i en tilsvarende ånd, hvordan staten gennem »*Dannelsesanstalter*« skulle opdrage sine borgere og sikre en god offentlig moral.³⁷

Selvom intet tyder på at landets monark, Frederik 6., var synderligt interesseret i fængselssagen, så var staten i 1830'erne faktisk involveret i straffepolitisk orienterede forsøg på at hæve netop befolkningens moralske niveau. Kongen skænkede således penge til den i 1830 sammentrådte komité »*til at grundlægge en Indretning for moralsk fordærvede Personers, men især den opvoxende Ungdoms Forbedring*«. ³⁸ I 1834 havde denne komité for alvor begyndt sit virke, ved at anbringe fortrinnsvis drenge i særlige opdragelsesanstalter på landet. Målet var at forbedre dem i moralsk henseende. Som institutioner benyttedes landbrugsinstituttet på Bøgildgaard, et af grev Holstein indrettet institut ved Fuirendal, samt en bondegaard nær Flakkebjerg ved Slagelse. Anstalter, der alle var oprettet i 1830'erne. Som med de nye fængselsprincipper var det en pointe, at man derved afsondrede børnene fra deres vanlige selskab, og samtidig indpodede dem disciplin og holdt opsyn.³⁹ Ungdomsinstitutionerne vidner om, at trods stilstanden i fængselsreformer var opdragelse af potentielle kriminelle på statens dagsorden.

I 1830'ernes Danmark var der således tegn at spore på en grundlæggende enighed, strækkende sig fra statsmagten, henover »*Dagen*« og »*Søndagen*«, til kritikere som David og Neergaard. Tilsyneladende bakkede de alle op omkring nødvendigheden af kontrol

med og opdragelse af almuen. Måske var dette et signal om, at afstanden fra 1830'ernes liberalisme til kampen om at opretholde og forstærke statens magt og integritet ikke var så stor endda. Som liberale kredse nærmede sig magten i 1830-40'erne kan man i hvert fald hos nogle spore tydelige elitære betragtninger, der gav anledning til en anseelig relativisering af de demokratiske principper.⁴⁰ David selv ønskede eksempelvis ikke at give efter for »*det revolutionære Princip*«, der foreskrev at alle skulle have lige politiske rettigheder.⁴¹ David opfordrede i stedet til »*at lytte til Tidens fornuftige Krav*«, der ville give valget til »*de, hos hvem en virkelig Dannelse kan forudsættes*«. Den liberale nationaløkonom advarede således mod, at dersom man slap tøjlerne, da ville frihed blive til ufrihed til alles skade. Der knyttede sig på denne måde en vis ambivalens til den liberalistiske indstilling, og ifølge David var det på afgørende punkter nødvendigt, at »holde fast« for at sikre, at magten blev i de rette hænder.⁴²

Frygten for moralsk forfald og samfundets opløsning

Kontrol vil selvfølgelig til enhver tid være nødvendig indenfor rammerne af en stat, men ovenstående peger i retning af, at opdragelse og social kontrol var særligt væsentligt, ikke blot for tilhængere af de nye fængselsystemer, men for flere af 1830-ernes og 40-ernes observatører. Som allerede beskrevet opfattede mange, at samfundet var i opbrud omkring dem, hvilket kunne give anledning til frygt for social opløsning og sammenbrud. Det tilsyneladende stigende behov for disciplinerende opdragelse skal ses i snæver sammenhæng med denne frygt. Den engelske historiker Martin J. Wiener har med udgangspunkt i Victoriatiens England behandlet, hvordan net-

op frygten for moralsk sammenbrud og forestillingerne om nødvendig opdragelse udvikledes og kom til at forme periodens kriminalpolitik.⁴³ I sit studie af 1800-tallets København slår Karin Lützen nogle af de samme strenge an, idet hun beskriver middelstandens kontakt med almuen i den voksende hovedstad. I tidsskriftet »*Politievennen*« klagede byens gode borgere eksempelvis over de mange svinske og uordentlige mennesker, der mødte dem i gadebilledet.⁴⁴

I det hele taget tvang Københavns udvikling henimod en moderne by de pæne borgere i kontakt med en stigende skare af fattige og mindre belevne indbyggere. På den led kom ordentlige personer undertiden til at befinde sig »*blandt de meest forfaldne Mennesker, som Drik, Udsvævelser og Ondskab have ført til det laveste Trin af det menneskelige Samfund*«, som lægen Ludvig Israel Brandes udtrykte det i 1852.⁴⁵ Denne blanding af frygt og ubehag var en væsentlig motivering for de ønsker om kontrol og overvågning, som Lützen sporer på flere områder i 1800-tallets København – eksempelvis i forbindelse med skolevæsenets og politiets modernisering. Målet var ideelt set, at kontrol skulle skabe selvkontrol, præcis som det var tilfældet med de moderne fængselsprincipper. Disciplineringen skulle skabe gode, moralske og besindige borgere. David beskrev denne mekanisme i sin artikel »*Om de ringere Stænders, især Haandværkerstandens Opdragelse*«. ⁴⁶ Heri viderefremmede David englænderen H. Broughams ambitiøse planer om en nationalopdragelse, hvor videnskab, disciplinering og oplysning gik hånd i hånd i kampen for at højne de lavere stænders niveau. I artiklen fremhævedes det endvidere, hvordan man burde »*vække Haandværkerens Lyst til for hans egne Midler at erhverve sig, hvad han hidindtil har maattet takke Velgjørenhed for at erholde; man burde*

ogsaa der stræbe efter at nære hos ham den stolte Selvfølelse, der hæver og adler Manden af enhver Classe og Stand, som indseer, at han ved sin egen Anstrengelse har gjort sig til et nyttigt Medlem af Staten«. Via borgerskabets opdragende påvirkning skulle selvkontrol således indpodes i almuen. I Foucaults optik ville man nærmest tolke dette som en form for hjernevask – et eksempel på, hvordan nye disciplinerende magtmekanismer i samfundet ensretter individet. Sociologen Norbert Elias ville i stedet have fundet bekræftelse for sin tese om civilisationsprocessens gennembrud.⁴⁷ Elias beskriver netop, hvordan det moderne menneske lærer at lægge bånd på sig selv og kontrollere sine aggressioner således, at en civiliseret adfærd udvikles. Hvilket lys man end vælger at se udviklingen i, så er der ingen tvivl om, at et væsentligt motiv bag opdragsplanerne var en frygt for uorden, som havde genklang i brede kredse.⁴⁸

I hvert fald siden sidste halvdel af 1700-tallet havde Københavns gader og stræder med mellemrum været genstand for optøjer, der måske ikke i en international kontekst var bemærkelsesværdige, men som dog herhjemme forekom anselige. Den store Udfejlesfest 1772, Studenterkrigen i Filsofgangen 1787, Posthusfejden 1793 og Tømmerstrejken i 1794 er alle eksotiske betegnelser, der dækker over voldsomme optrin i hovedstaden før 1800.⁴⁹ I 1800-tallet fulgte ballade ved Tugt-, Rasp-, og Forbedringshuset på Christianshavn i 1815 og 1817, og blot to år senere var hovedstaden genstand for nogle af de værste optøjer hidtil i forbindelse med den såkaldte jødefejde. Byens borgere gik amok, og politet var magtesløst. Som det var sket ved tidligere lejligheder, måtte militæret sættes ind. Alligevel fortsatte urolighederne, og standretslignende tilstande måtte indføres. Igen i 1830 udspillede der sig jødeforfølgelser i Køben-

havn. I 1835 var en episode ved at udarte sig, hvor justitsminister Stemmann blev voldsomt udskældt af vrede københavnere. Den slags ballade har næppe været bladet »Søndagens« kop the. Året efter i 1836 kan man i dette skrifts spalter eksempelvis læse om »Gadeopløb i København«, hvor ungdommens utilstedelige adfærd blev koblet direkte sammen med faren for en dalende moral i hovedstadens befolkning.⁵⁰

En episode der kan have haft særlig relevans i forhold til fængselssagen, er begravelsen af Frederik 6. umiddelbart efter nytår 1839-40. Hvad der skulle have været en værdig afsked med en landsfader gennem mange år, udviklede sig til et uværdigt og i og for sig skræmmende optrin. Da det fornemme ligtog nåede Frihedsstøtten og skulle bevæge sig ud af byen for at fortsætte mod Roskilde, opstod der tumult. En større menneskemængde og hadefulde tilråb mødte den afdøde konge. Officerer i ligtogets følge frygtede en overgang, at vognen med den afdøde regent ville blive plyndret, og var på nippet til at trække deres kårder. Mængden trængte flere gange truende sammen omkring optøget, og der blev øvet hærværk flere steder på ligtogets rute.⁵¹ Selvom den hedengangne majestæt nåede frem til Roskilde i ét stykke, så må det have været en tankevækkende og ubehagelig hændelse i en revolutionær tid. Det er heller ikke utænkeligt, at netop disse optøjer var med til at sætte behovet for mere effektiv kontrol og magtanvendelse på dagsordenen hos den nye konge, Christian 8., allerede fra første færd. Senere samme år bar Davids arbejde i hvert fald frugt, idet den såkaldte Fængselskommission blev nedsat for at vurdere de amerikanske fængsels-systemer. I modsætning til »Dagen« og dens anti-reformskriverier, havde David og ligesindede hele den internationale udvikling i ryggen. Et stort straf-

fepolitisk opbrud var for alvor nået til Danmark, og en metode til at vende den angivelige moralske tilbagegang var måske fundet?

Den danske fængselskommission – det politiske gennembrud

Tyveriforordningen af 1789 og en stigende benådningspraksis i starten af 1800-tallet betød, at korporlige straffe gradvist måtte vige pladsen for frihedsstraffe. Et resultat var, at fangebefolkningen steg i anseelig grad, og øgede presset på de gamle fængsler.⁵² I 1834 nedsattes derfor en kommission, der skulle udarbejde en plan for genopbygning af den fængselsbygning ved Christianshavns Tugt-, Rasp- og Forbedringshus der i 1817 blev offer for flammerne under de tidligere omtalte optøjer. Kommissionen, der afleverede betænkning i 1838, fandt en almindelig rekonstruktion utilstrækkelig og tilrådede en større ombygning, hvorefter fangerne bl.a. ville kunne isoleres om natten ligesom i de amerikanske Auburn-fængsler.⁵³ Men betænkningen blev tilsyneladende slyttet.

Blot to år senere tog begivenhederne imidlertid fart. Årsagerne er flere, men udover den omtalte frygt for moralsk forfald og Davids arbejdsomme indsats for at sætte reformer på dagsordenen springer særligt to forhold i øjnene. For det første gik Danmark fra og med 1840 ind i den første økonomiske opgangsperiode i mange år.⁵⁴ Dernæst oplevede nationen som allerede nævnt et tronskifte i 1839. I Christian 8. fik Danmark en konge, der havde en anden karakter end sin forgænger. Frederik 6. var kendt for sin lidet kulturelle og lidet intellektuelle indstilling, samt for sine konservative og vel nærmest arrogante ene-

vældige holdninger. Sidstnævnte havde bl.a. givet sig udtryk i kongens heftige kamp mod trykkefrihed og »skrivefrækhed«, som han benævnte det.⁵⁵ Netop C.N. David var blevet et af ofrene for den politik, idet han havde måttet forlade sit professorat ved universitetet i forbindelse med en anklage for at have brudt den stramme trykkefrihedslovgivning.

I liberale kredse havde man indledningsvis store forhåbninger til Christian 8., der var kendt som kongen, der havde givet nordmændene en fri forfatning i 1814. Selvom det hurtigt blev klart at enevældens fald ikke lå lige om hjørnet, så havde Christian 8. tilsyneladende en anden omgang med oppositionen. David selv havde i flere år forsøgt at påvirke den senere Christian 8. via sin ven kabinetssekretær J.G. Adler. Kort efter årsskiftet 1840 fulgte David op på dette forarbejde ved at søge audiens hos regenten. Her tilbød David angiveligt sine tjenester – måske ikke mindst på fængselsområdet.⁵⁶ I det hele taget omlagde David sin taktik i perioden omkring tronskiftet og forlod eksempelvis »Fædrelandet« og modererede sine liberalistiske holdninger. Uden tvivl for at nærme sig beslutningernes centrum – kongen og kancelliet. David havde held med sit forehavende, og hans udnævnelse som medlem af fængselskommissionen var en af de første følger heraf.

Muligt er det også, at den danske konge var inspireret af sine royale naboer. Både den svenske og preussiske kronprins var således optaget af fængselssagen.⁵⁷ Alt i alt skulle det vise sig, at i starten af 1840'erne var både aktører og strukturelle forhold (såsom det økonomiske opsving) på plads til gennemførelsen af fængselsreformer. Væsentligst var det imidlertid, at det moderne fængselsprojekt lå klar til at blive importeret fra det store udland. Flere steder i Europa havde man allerede fulgt det amerikanske forbillede.

I 1830-40'erne var turen kommet til de skandinaviske lande. I Sverige var debatten fra og med 1830'erne først og fremmest præget af udviklingen i Amerika. Da de første svenske cellefængsler åbnede i 1845-46, var det under indtryk af, at Pennsylvania-modellen var Auburn-systemet overlegent. I Norge nedsatte man i 1837 en kommission, der skulle anbefale reformer af landets straffeanstalter, og i 1841 konkluderede denne, at Pennsylvaniafængsler var det overlegne alternativ.⁵⁸ Den danske fængselskommission havde direkte glæde af det norske arbejde på området, og modtog i august 1841 den norske kommissions beretning samt andet relevant materiale sendt fra Christiania i Norge.⁵⁹

Den 11. marts 1840 resolverede Christian 8. så, at en gruppe sagkyndige mænd skulle overveje »hvilken Indflydelse, der rettelig bør tillægges de i den nyere Tid opstaaede Systemer for Straffeanstalters indretning«. ⁶⁰ I alt fik fængselskommissionen syv medlemmer: Lange, Holm, Rathgen, Lilliencron, Koch, Friis og David. Lange og Holm var begge deputerede i Danske Kancelli, mens Rathgen og Lilliencron var deputerede i det Slesvig-Holstenske-Lauenborgske kancelli. Koch var hofbygmester og Friis bygningsinspektør. Friis, der havde forestået mange arbejder for staten, fulgte bl.a. med David på en større udlandsrejse for i statens tjeneste at inspicere moderne fængsler.⁶¹

Det viste sig hurtigt, at kommissionens medlemmer ikke fik lov til at koncentrere sig udelukkende om deres hovedopgave. En række mindre sager vedrørende landets straffeanstalter, og ikke mindst arrestvæsenet, blev lagt på de syvs bord.⁶² Den nye kommission udviklede sig hurtigt til at blive en slags centralt forvaltningsorgan for landets fængsels- og arrestvæsen. Et arbejde, der fortsatte henover reformbeslutningerne i 1842 indtil 1848, hvor

en Overinspektion for fængselsvæsenet oprettedes med C.N. David som chef.

Kommissionen tog dog også fat på sin hovedopgave i 1840, og medlemmerne formulerede selv det straffeteoretiske udgangspunkt for det videre arbejde. Målet var at »søge at realisere det formål, at fængslingen ikke alene virker som en afskrækkende straf, men tillige bliver til forbryderens moralske forbedring«. ⁶³ Tiden var med andre ord kommet til et brud med A.S. Ørsteds principper. Derfor fokuserede man på de opdragelsesmuligheder frihedsstraffen angiveligt gav, men glemte altså ingenlunde det afskrækkende element. I praksis tolkede Fængselskommissionen deres opdrag således, at de skulle vurdere tre fængselssystemers mulige anvendelse i Danmark: Auburn-, Pennsylvania-, samt Klassifikations-systemet. Sidstnævnte, der ikke havde samme status som de to nordamerikanske modeller, fungerede som et Auburn-lignende system, blot skulle fangerne klassificeres i en række forskellige grupper, hvor de modtog forskellig behandling. Kommissionen mente imidlertid, at erfaringerne var »tilstrækkelig lært« til, at Klassifikations-systemet kunne udelukkes. Det videre arbejde omhandlede derfor udelukkende de to amerikanske modeller. ⁶⁴

En væsentlig opgave for de syv medlemmer bestod indledningsvis i at udforme et forslag til forbedring af landets varetægtsfængsler. Et arbejde, der kulminerede i 1846, hvor landet fik et nyt arresthusreglement. Endvidere læste man sig ind på litteraturen om de nye fængselsreformer, som David – sandsynligvis som den eneste – allerede havde et nøjere kendskab til. Samtidig udbad kommissionen sig betænkninger og statistik fra landets straffeanstalter, og på baggrund af dette materiale kunne en hård dom fælles over landets tugthuse.

Forældede fængsler

Der var udbredt enighed i kommissionen om, at det danske fængselsvæsen var forældet, hvilket dokumenteredes med tal fra landets straffeanstalter: Tugt-, Rasp-, og Forbedringshuset på Christianshavn, Tugt- og Forbedringshusene på Møn, i Viborg og Odense, samt tugthusene i Glückstadt og Flensborg i Hertugdømmerne. Københavns Stokhus regnede man for en del af slaveriet, og det faldt derfor i nogen grad uden for kommissionens arbejdsområde.

Antallet af recidiver for perioden 1835-39 illustrerede tingenes tilstand. Ved anstalten på Christianshavn havde 40% af de mandlige fanger og 56% af de kvindelige tidligere udstået straffearbejde i en af landets straffeanstalter. Generelt lå recidivprocenten på omkring 50. ⁶⁵ Ifølge kommissionen kunne det betragtelige antal recidiver ved første øjekast tyde på, at de indsatte befandt sig vel i anstalterne. Men de modtagne oplysninger om sygdom og dødelighed fortalte en anden historie. ⁶⁶ Fangernes gennemsnitlige antal sygedage pr. år for perioden 1835-39, varierede fra fængsel til fængsel, fra 25 i Glückstadt til 75 på Møn. I hovedstadens anstalt var gennemsnittet 48 sygedage. Disse tal satte man op mod Millbank-fængslet i London, bygget 1816, hvor hver indsat havde sølle 10 sygedage årligt. I Auburn og Philadelphia lå tallene angiveligt i underkanten af 20 sygedage, og var under alle omstændigheder langt lavere end normalen i Danmark. Med dødeligheden stod det tilsyneladende ikke bedre til, idet gennemsnittet lå på omkring 5% i de danske straffeanstalter. I fængslet på Christianshavn var dødeligheden 5 1/5%, hvilket betød at på 5 år var 148 døde, ud af en gennemsnitlig årlig fangebefolkning på 565. I hele landet lå dødeligheden på 2 3/4% af befolkningen, og gruppen af over 60

årige talte endog 3-4% flere blandt de frie borgere udenfor anstaltens mure. Velindrettede fængsler i udlandet kunne angiveligt melde om en dødelighed på mellem 2 og 3%.⁶⁷

Sammenfattende fastslog kommissionen at landets straffeanstalter stammede fra en tid, hvor man kun tænkte på en øjeblikkelig uskadeliggørelse af fangen i forhold til samfundet, »uden hensyn til blot at forebygge, fangens yderligere moralske fordærvelse, endsi-ge til, ved straffens udsoning at virke til at gøre ham mere skikket til engang igen at indtræde i samfundet«. ⁶⁸ På den baggrund var kommissionens konklusion og dom over de danske fængsler ikke overraskende. Man var »fuldkommen enige i, at en reform af fængselsvæsenet og en forandring af fængselsdisciplinen må sees for tilrådelig og i visse henseender aldeles nødvendig«. ⁶⁹

Fængselskommissionens medlemmer kunne imidlertid ikke enes om, hvilket af de to amerikanske systemer de skulle anbefale, og kommissionens arbejde kom derfor til at dreje sig om denne problematik. Selvom der således herskede uenighed, så afspejler kommissionens arbejde nu mere end 150 år efter ikke desto mindre en væsentlig enighed om grundlæggende elementer i behandlingen af samfundets forbrydere. Før vi går nærmere ind i »systemkonflikten«, skal vi derfor se på i hvilke sammenhænge kommissionens medlemmer fandt fælles fodslag.

Videnskab

Fængselskommissionen reflekterede i sit arbejde periodens videnskabsoptimisme og utilitarisme. Det var en »tidens trend« som Charles Dickens portrætterede, og gjorde grin med, i »Strengt tider« fra 1854. En af romanens hovedaktører, Thomas Grad-

grind, havde en indstilling, der uden tvivl havde gjort ham til et værdigt medlem af den danske fængselskommission. Gradgrind var »*En realiteternes mand (...)* En mand, der går ud fra det princip, at to og to er fire, aldrig mere eller mindre (...) Altid med lineal og vægt, og med multiplikationstabellen i lommen, klar til at veje og måle alt forekommende i den menneskelige natur og sige præcis, hvad facit er«. ⁷⁰ Netop således var det en grundlæggende tanke bag de nye fængselssystemer, at forbryderne kunne forbedres, hvis man gik tilstrækkeligt systematisk og nøjagtig til værks. Man ville som Gradgrind måle og veje den menneskelige natur. For at gøre dette måtte man indsamle empiri. Den engelske filosof Jeremy Bentham skrev selv begejstret om sin plan til en såkaldt panoptisk institution, hvor alle indsatte var overvåget døgnet rundt: »*Her kan man for første gang observere den fornemmelse af uhyre nøjagtighed, der så let kan etableres i et kompakt mikrokosmos*«. ⁷¹ I en rationel systematik lå der angiveligt uendelige muligheder.

I indledningen til fængselskommissionens 239 sider lange betænkning kan man læse, at medlemmerne har vurderet de relevante fængselssystemer i henhold til dagens »*videnskabelige Behandling*«. Man opfattede det fælles arbejde som et led i en moderne og rationel kriminalitetsbekæmpelse. Af korrespondance til fængselskommissionen fremgår det, at også andre så kommissionens arbejde i dette lys. En embedsmand ved Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset mente eksempelvis, at spørgsmålet om hvordan isolation indvirkede på de indsatte skulle »*behandles fra et Lægevidenskabeligt Standpunkt*«. ⁷² Hvorledes man i fængselskommissionen til tider fremførte sin argumentation, er karakteristisk for den moderne videnskabelige selvforståelse. I en afklaring af hvorfor

isolationen var så nødvendig i fængslerne, fastsloges det således kort og godt, at erfaringen havde stadfæstet »*hvad der fremgår af den simple betragtning af menneskenaturen i forbryderen*«. ⁷³ Objektiv, empirisk og ufejlbarlig analyse lå tilsyneladende bag konklusionerne vedrørende forbryderens adfærd og dennes behandling. Sigende er endvidere sammenstillingen af den uoplyste fortid og den oplyste nutid, som den eksempelvis kom til udtryk i den tidligere berørte vurdering af de danske straffeanstalter, der ifølge kommissionen hidrørte fra en tid, hvor man ikke havde blik for forbryderens væsen. Men det havde man altså i 1840.

Det er også interessant at bemærke, hvor optaget de to fraktioner i kommissionen var af at dokumentere deres argumentation empirisk. Idealet var tydeligvis en systematisk bevisførelse, hvor faktor på faktor anførtes i sagens tjeneste, mens det ikke gik blot at henvise til eksempelvis et religiøst forskrift. Til gengæld havde de store udenlandske fængsels eksperter overtaget autoritetens rolle i den forstand, at henvisninger til disse havde overordentlig stor vægt. Den internationalt kendte videnskabsmand havde i den forstand taget biblens plads. Således anførtes det i debatten om fængsels systemerne gang på gang, hvilken indstilling Tocqueville, Beaumont, Crawford, Julius, Demetz, Fry og andre udenlandske eksperter havde til dette eller hint princip.

Kommissionens medlemmer var også enige om, at nye fængsler skulle afspejle de seneste videnskabelige sundhedsmæssige fremskridt. Dette satte sidenhen sine spor i Vridsløselille, bl.a. på den led at hver celle blev indrettet med vandklosetter, hvilket set i forhold til tidens almindelige danske hjem var en uhørt luksus. Det var i øvrigt ved den slags tiltag, at det moderne fængselsprojekt pådrog sig kri-

tik fra konservative kredse, der så de nye institutioner som »pladderhumanistiske« anstalter.

Religion og moral

Den helt basale metodik man tog i brug for at efterkomme de allerede berørte krav om moralsk forbedring af de kriminelle, var afsondringen. Både Auburn- og Pennsylvania-tilhængere var enige om, at en udstrakt anvendelse af isolation var nødvendig. Udgangspunktet var, præcis som David, Neergaard og andre havde fremført, at de kriminelles omgang med hinanden fordærvede dem yderligere. Hvad enten man som Pennsylvania-tilhængerne anførte, at man med de nye fængsler skulle sørge for »*Morallovens uforstyrrede Herredømme*«, eller man som Auburn-fortalerne talte om, at lægge et lod »*i de gode Motivers Vægtskål*«, så ønskede man at muliggøre en moralsk forbedring af de indsatte.

I de moderne fængsler var det arbejdet og religionen, der skulle forestå den moralske genopbygning. I en Pennsylvania-anstalt skulle fangen »*ved en hensigtsværende religiøs sædelig Opdragelse og en Oplæring i og Tilværelse af et nyttigt Arbejde sættes i stand til efter udstaaet Straffetid at forlade Straffeanstalten med fastere Villie og bedre Evner til fremtidigen at føre en redelig Vandel*«. ⁷⁴ Arbejdet ansås for en sund og karakterdannende beskæftigelse, der ikke var grund til at debattere yderligere. Større opmærksomhed tildeltes religionen, og særligt Pennsylvania-tilhængerne anså det for yderst væsentligt at de indsatte modtog gudstjeneste, læste bibelen og blev påvirket ved personlig kontakt med fængselspræsten via besøg i cellen. Sidstnævnte spillede simpelt hen en nøglerolle som en religiøs budbringer, der skulle sikre den moralske påvirkning af fangen. ⁷⁵ Fængselskom-

Da Statsfængslet i Vridsløselille stod færdigt i 1859 var det indrettet med en panoptisk fængselskirke, således at afsondringen kunne opretholdes selv under gudstjenesten. De indsatte blev isolerede i små bokse, der via en mekanisk anordning kunne lukkes samtidigt af en betjent. Boksene var opført ligesom i et amfiteater, og alle fangerne kunne se præsten, der prædikede fra det højt svævende alter – men ikke hinanden. Det skulle imidlertid vise sig, at end ikke dette avancerede system kunne opretholde den totale isolation, som Fængselskommissionens majoritet ellers fandt så altafgørende. Fangerne i Vridsløselille udvekslede således skrevne beskeder i kirken eller bankede på væggene mellem boksene. Først i begyndelsen af 1930'erne byggede man fængselskirken om, så fangerne kunne overvære gudstjeneste i fællesskab (Foto fra ca. 1890 i privateje).

missionens Pennsylvania-tilhængere fastslog, at fanger i disse fængsler »lidt efter lidt [vil] fåe sit Arbeide kjært og tilvænne sig Arbeidsomhed. Men også Gemyttet vil der lettere kunne åbne sig for Religionens trøst, medens enhver Formaning og nyttig Lære i Ro der vil kunne spire og bære Sæd; og Villien vil lettere der styrkes til at forlade en Bane, hvis Farlighed og moralske Slethed må være bleven klar under den Selvbetragtning, som Sjælen ikke har kunnet undflyve der, hvor alting i den ensomme Celle føre Tanken tilbage

til det indre og til Gud, den altseende og allestedsnærværende, den miskundfulde og barmhjertige«. ⁷⁶ I cellen ville fangen angiveligt kunne »holde fast ved de gode Fortsætter, som under Selvbetragtningen kunde opstaae hos ham, og (...) klamre sig fast med Religionens Trøst«. ⁷⁷

At forestille sig isolation uden en religiøs påvirkning gav simpelthen ikke mening for Pennsylvania-tilhængerne. Derfor pådrog man sig eksempelvis store besværligheder, for at gudstjenester kunne afholdes med maksimalt

udbytte for den indsatte, uden at man derved gik på kompromis med den vigtige isolation. Nogle steder skete dette ved, at præsten prædikede så at sige midt i fængslet, medens celledørene stod åbne med et forhæng for. Problemet blev imidlertid løst ved opfindelse af panoptiske fængselskirker (og skolesale), hvor de indsatte sad isoleret i små bokse. Her kunne forbryderne se præsten, uden at de derved kunne se hinanden.⁷⁸

De ambitiøse planer om religiøs påvirkning stod i stærk kontrast til de faktiske forhold i landets fængsler. Det var ikke engang normalt, at institutionerne havde en fuldtidspræst tilknyttet. Dette gjaldt Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset, og en embedsmand herfra informerede Fængselskommissionen om, at den præst der fungerede i anstalten kun havde tid til at afholde en eller to gudstjenester om måneden. Religionssamtaler var der afsat en dag til i kvartalet, og med næsten 600 indsatte giver det sig selv hvilken minimal opmærksomhed den enkelte fange kunne håbe på. Fængslets embedsmand kunne ellers meddele, at mange indsatte higede efter at høre præsten og hans »opløftende Foredrag«.⁷⁹

Af en sag, der verserede i kancelliet under Fængselskommissionens arbejde, fremgår det ligeledes, at den religiøse tilstedeværelse var stærkt begrænset. Den berømte engelske kvæker og filantrop Elisabeth Fry havde med sin broder således besøgt hovedstadens fængsler og arrester i 1841, og overbragte Christian 8. en lang række forslag til forbedringer. Fry beklagede bl.a. en ringe »religiøs omhu«, og i en længere udredning måtte Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset medgive anklagens relevans. Direktionen konkluderede, at præsten havde for dårlig tid, og når fangerne ikke var samlet med præsten eller degnen, så var de »i religiøs og moralsk henseende så godt som overladt til sig selv«. På den ene side

savnede de dermed »den fornødne åndelige hjælp til deres opbyggelse og forbedring, medens de på den anden side ere udsatte for den yderligere fordærvelse, som deres slette omgivelser, under den nærværende ufuldkomne fængselsdisciplin, giver saa megen anledning«.⁸⁰

Systemkonflikt

Der er ingen tvivl om at David ved indtrædelsen i kommissionen var en stærk tilhænger af Pennsylvania-systemet. Hvornår det er blevet klart, at ikke alle medlemmer kunne forlige sig med dette synspunkt vides ikke, men i hvert fald fra maj 1841 var kommissionen tydeligt delt i to lejre.⁸¹ Majoriteten, med David i spidsen, støttede Pennsylvania-systemet, mens de to kancellideputerede Lange og Holm var fortalere for en modificeret udgave af Auburn-systemet. David og Lange blev de to hovedfigurer i kommissionens systemdebat, hvor førstnævnte måske i højere grad fremstod som den progressive udadvendte ekspert, mens sidstnævnte nok satte sig særdeles grundigt ind i den internationale litteratur, men alligevel havde en mere skeptisk og snusfornuftig indstilling. Som det vil fremgå af det følgende, udfoldede debatten sig omkring en række temaer, hvor forbedringsmuligheder, menneskenatur, sindssygdom og økonomi stod i centrum.

David og hans støtter havde i vid udstrækning den europæiske udvikling i ryggen. Hos de skandinaviske brødre i Sverige og Norge var opinionen, som allerede omtalt, svunget i retning af Pennsylvania-systemet, mens flere europæiske fængselseksperter efter deres besøg i USA også valgte at støtte denne model. Dette undlod man ikke at bemærke i Fængselskommissionen, hvor de respektive vurderinger blev opremset. David

mente endog at kunne henvise til, at Tocqueville, der oprindeligt hældede til Auburn-modellen, nu havde ændret mening til fordel for fængslet ved Cherry Hill i Philadelphia. Men Lange og Holm svarede igen, og påberåbte sig bl.a. Elisabeth Frys angivelige modstand mod fuldstændig isolation. Endvidere advarede de besindigt, at Pennsylvania-systemets popularitet næppe skyldtes sikker erfaring om dets virkning, men snarere grundede sig på store mænds teoretiske forsikringer. Dermed satte minoriteten faktisk fingeren på et helt centralt problem ved Pennsylvania-fængslernes fremmarch i Europa. Hvor meget bundede i ren teori, og hvad var udledt af egentlige praktiske erfaringer?

Men kommissionsmedlemmerne nøjedes trods alt ikke med at henvise til »store mænd«. De kastede sig også selv ud i mere eller mindre filosofiske betragtninger over fængselssystemerne og deres funktion.

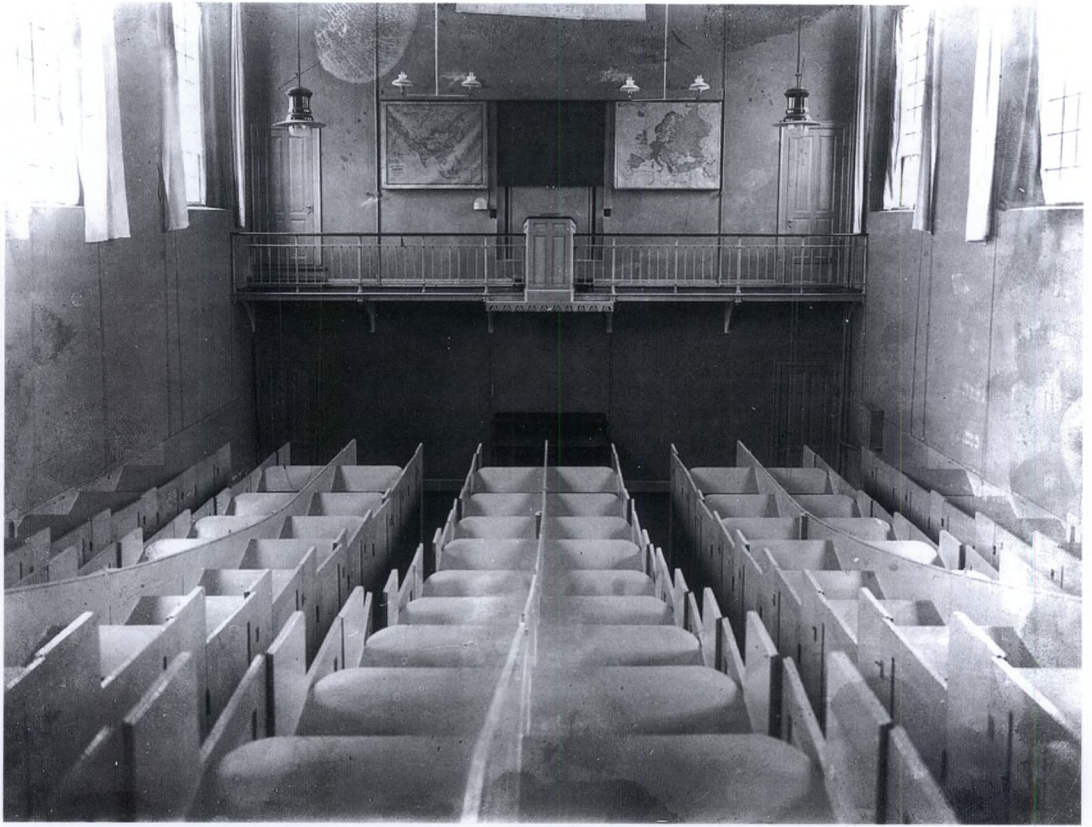
Pennsylvania-modellen

Kommissionens majoritet ønskede at gøre straffen mere intensiv, undgå moralsk fordærvelse og »gjenføde det faldne menneske«. ⁸² Man medgav nok, her med Davids ord, at det var svært »at vække gode fortsætter i et slet eller sløvt gemyt«, men hævdede fortsat, at reformeringen almindeligvis ville lykkes »under en i længere tid fortsat ensomhed, hvor tanken så at sige tvinges til at vende sig indad, og hvor selvbebrejdelsen selv over 'dumhed' må søge at finde hvile og ro i tanken«. Som allerede omtalt fulgtes religion og isolation ad i kampen for forbedringen: »Hvor trykkende han [fangen] end måtte finde cellens omgivelser ere disse dog ei så quælende for de mildere følelser, som religionens lærdomme kunne vække hos ham«. Auburn-anstaltens fællesarbejde anklagedes derimod for

at ville ødelægge reformprocessen. Kun i ensomheden kunne religionen angiveligt lede den fordærvede på rette vej. ⁸³ I det hele taget lagde man vægt på, at isolationen lettede fangens kontakt med de individer, der skulle påvirke ham positivt.

Herudover hæftede majoriteten sig ved, at Pennsylvania-modellen angiveligt muliggjorde en individuel behandling af fangerne, hvorved man tog hensyn til de indsattes »indre ulighed« – det, at forbryderne var forskellige mennesketyper. ⁸⁴ Eftersom fangerne var totalt isolerede kunne man tage personlige hensyn uden andre opdagede forskelsbehandlingen. Dette var overordentligt væsentligt, fordi det stadigt var et relativt nyt retligt princip, at alle skulle have samme straf og dermed ens behandling for begåelsen af samme forbrydelse. Forskelsbehandling var strengt taget et brud med dette, men i et Pennsylvania-fængsel kunne særhensyn altså tages uden, at de indsatte ville være i stand til at opdage det og derved føle sig uretfærdigt behandlet. Hvad Pennsylvania-tilhængerne således hæftede sig ved var i virkeligheden en af de væsentlige pointer i Foucaults *Surveiller et punir*; det at de moderne fængsler angiveligt realiserede en individualiserende straf. Straffen rettedes mod det enkelte individ, både mod krop og sjæl, for at den indespærredes personlighed kunne formes påny. ⁸⁵ I hvilken grad de moderne fængsler rent faktisk levede op til dette kan diskuteres, bl.a. med udgangspunkt i det straffepolitiske skift der skete i perioden 1895-1914, hvor en langt mere individualiserende fængselstænkning brød igennem. ⁸⁶

Det er dog under alle omstændigheder evident, at Pennsylvania-tilhængerne forestillede sig en individualiseret straf, der omformede de indespærredes sind alt efter deres personlighed. Som allerede beskrevet skulle isolatio-

Skolen i Vridsløselille Statsfængsel var, ligesom kirken, indrettet panoptisk med bokse til fangernes isolation. I 1859 indrettede man to sådanne skoler, der blev nedlagt omkring 1890 og erstattet af det her afbildede lokale. Mens man de fleste steder i udlandet forlod isolationsprincippet allerede i 1800-tallet, så holdt man stædigt fast ved systemet i Danmark. Fængselsskolen blev som kirken først ombygget i begyndelsen af 1930'erne, så de indsatte kunne undervises i fællesskab. Bemærk hvorledes skolelærerens pult er majestætisk hævet over fangerne, på samme måde som alteret var det i fængselkirken (Foto fra ca. 1890 i privateje).

nen være så skræmmende, at den satte en selvansøgelsesproces igang hos den indespærrede, hvorefter arbejdet og religionen påvirkede fangen. Når så »sindet i længere tid ikke har været rystet af lidenskabers storm, når orden og pligttopfyldelse er bleven til en vane, når arbejde er bleven til en moralsk nødvendighed, og selvbetraktningen ikke er bleven forstyrret ved noget udvortes, eller angeren modarbejdet med misforstået forfængelighed, andres spot eller noget indtryk udefra, så er det at vente, at gemyttet har vundet en vis rolighed og den gode villie en vis fasthed, så at også vanens magt vil gjøre sit

herredømme gjældende i den [fri] tilstand, og være en støtte for det gode forsæt, som under selvbetraktningen er opstået«. Forbryderens personlighed ville simpelthen være ændret.

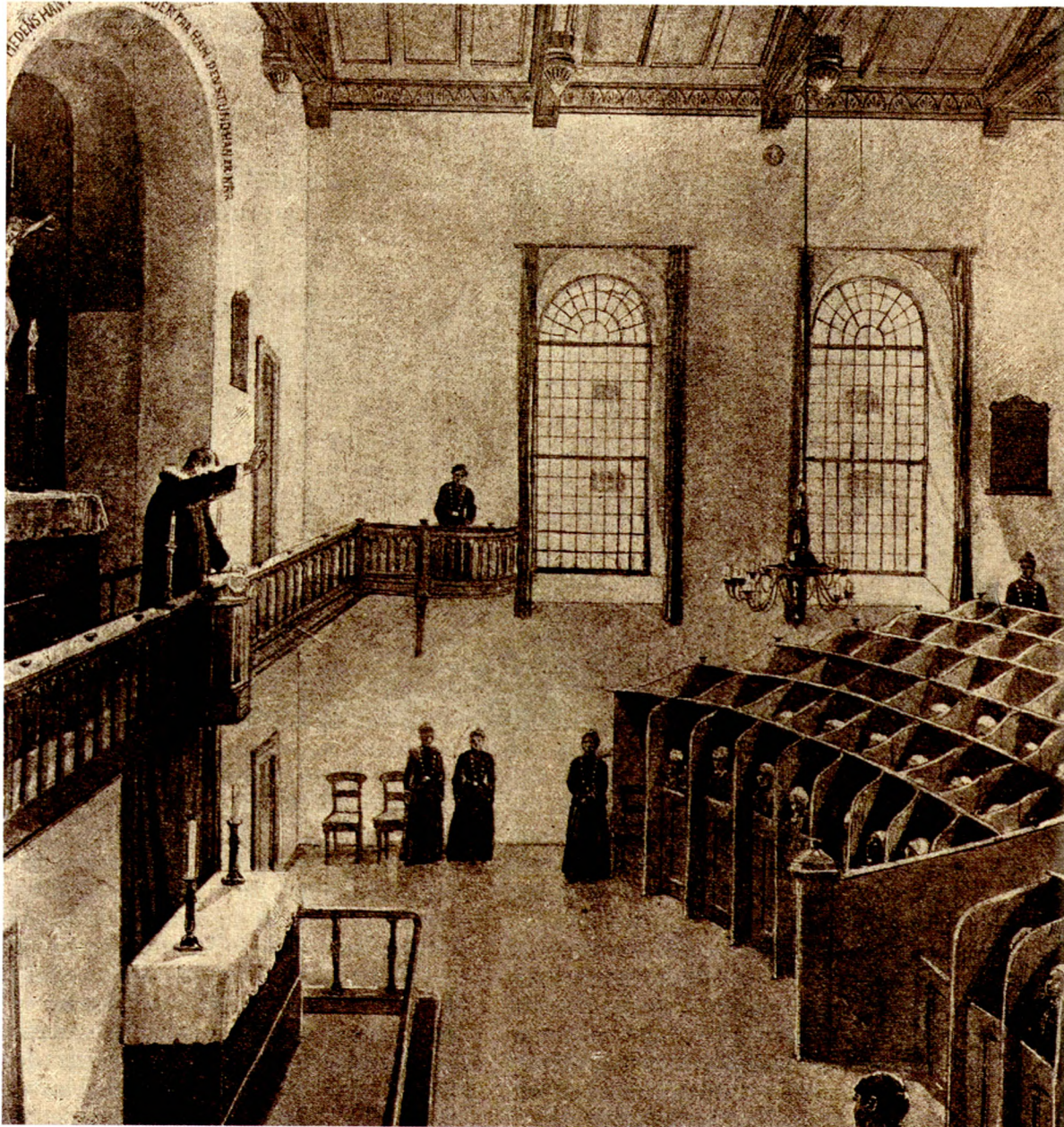
En sidegevinst ved isolationen var i øvrigt, at man undgik den korporlige revselse, som var så forkastelig set i forhold til det nye borgerskabs etik. Brug af pisken var simpelthen ikke nødvendig, når fangerne sad isoleret. I Auburn-institutioner nødvendiggjorde fællesskabet opretholdelsen af dette disciplinærmiddel. I Pennsylvania-fængsler »nøjedes« man eksempelvis med at nægte opsætsige fanger motion

i fri luft, at sætte deres rationer ned, eller at smide dem i en mørk isolationscelle i et begrænset tidsrum.⁸⁷

Pennsylvania-støtternes argumentation og store tillid til isolationens fortræffeligheder kunne imidlertid ikke overbevise kommissionsformand Lange og hans allierede Holm. Denne minoritet anførte en længere række forhold, de mente var problematiske ved »*det absolutte afsondringssystem*«, og gjorde sig dermed til talsmænd for en anderledes menneskeopfattelse. For det første lod de sig ikke overbevise om, at isolationen og Pennsylvania-systemet, med alt hvad deraf fulgte, kunne omvende forbrydere. Lange og Holm mente at Pennsylvania-modellen byggede på den opfattelse, at kilden til forbrydelse lå i »*en positiv ond vilje*«, hvor de selv mente, at problemet var »*mangel af moralsk kraft i villien*«, og derfor »*bør straffesystemet mindre gåe ud på at bøje hin [viljen] end på at styrke denne, ved at lægge et lod i de gode motivers vægtskål*«. Sagt på en anden måde mente Lange og Holm ikke, at man skulle ændre forbrydernes personlighed, men snarere at man skulle styrke deres måske nok så svage positive side. De to påpegede videre, at opdragelse for livet kun var mulig, hvis tiden i straffeanstalten ikke fuldstændig mistede karakter af livet udenfor. I et alt for kunstigt miljø ville den indsatte angiveligt »*blive til en drivhusplante*«, der i det virkelige liv snart ville forfalde moralsk. At det var fuldstændigt umuligt, at begå forseelser i en straffeanstalt duede ikke.⁸⁸ Forholdene i en Pennsylvania-anstalt ville med andre ord ikke skabe en varig forbedring. I fængslet lokkede ingen af virkelighedens lidenskaber og fordærlige laster, og fangen ville blive en drivhusplante »*fremkaldt ved en unaturlig varme*«, hvilken igen ville krympe når den udsattes for frihedens luft.⁸⁹ Dermed kunne minoriteten fastslå, at »*i hele teorien, hvorpå det phi-*

ladelphiske eller det absolutte afsondringssystem er bygget, synes der at ligge en miskendelse af straffens øjemed og den menneskelige natur«. ⁹⁰

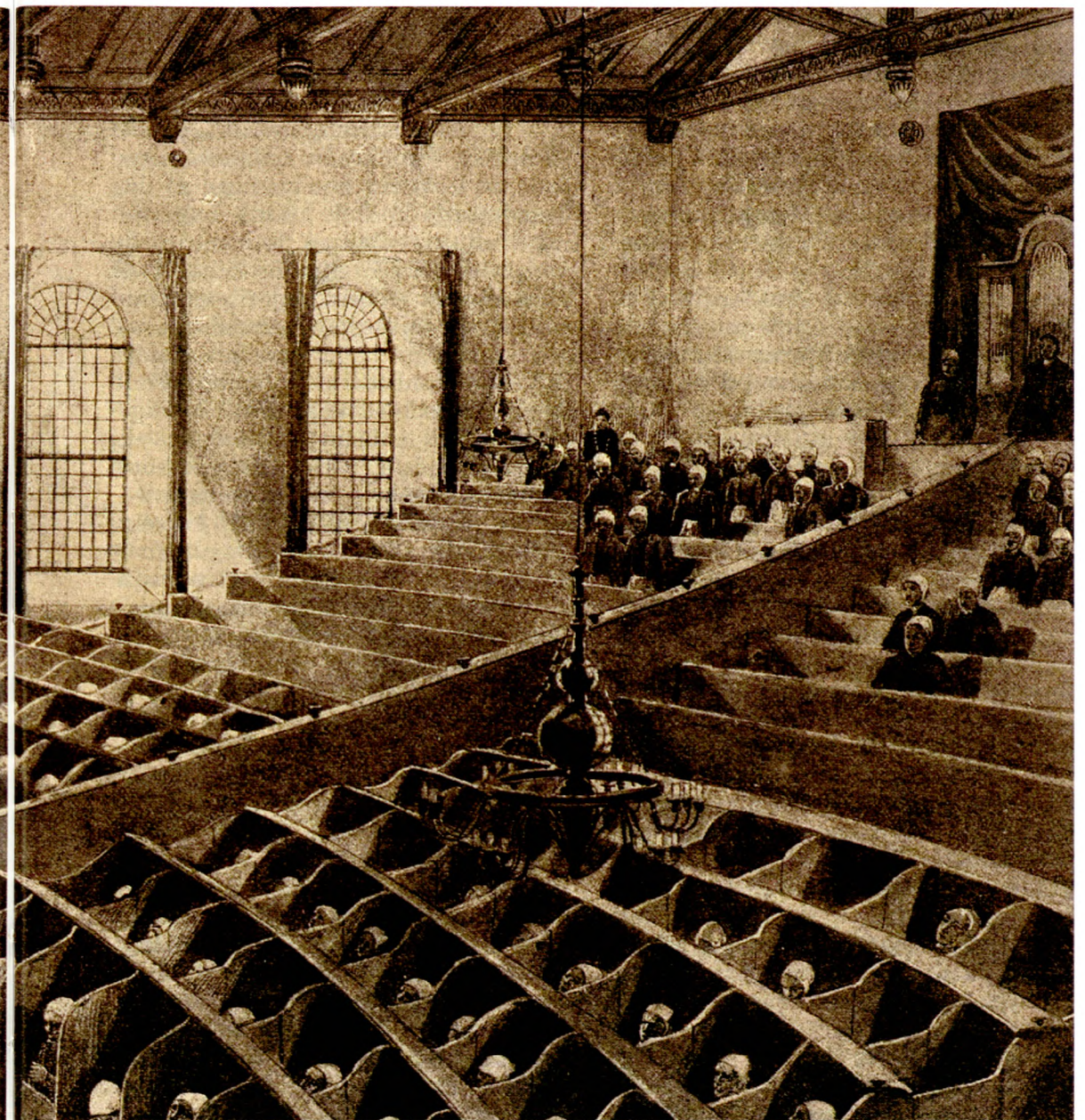
Lange og Holm anførte yderligere en interessant observation vedrørende isolationsprincippet, og berørte derved for første og eneste gang i kommissionens arbejde, hvorvidt man skulle tage særlige danske forhold i overvejelser ved kopiering af udenlandske systemer. Lange og Holm mente således, »*at der i den danske nationalcharacter, og navnlig hos landalmuen, der udgjør den største deel af det hele folketal, findes en vis phlegmatisk grundtone, der uden tvivl ville medføre, at pluraliteten af de herværende forbrydere, når de underkastedes den absolutte indespærring dog i mindre grad, end forbryderne i andre lande, hvor clima, næringsbrugenes beskaffenhed, opdragelse osv. bidrage til at fremkalde en højere grad af åndslivlighed, – ville føle sig trykkede af ensomheden, og det synes altså med rimelighed at kunne forudses, at om de end måtte begjære arbejde til en forandring, ville de dog ingenlunde i kjedsomheden finde en spore til at arbejde med anstrengelse, men snarere vælge at hendøse det meste af deres tid, forsåvidt denne ei anvendes til at sove –, i åndelig og legemlig uvirksomhed*«. ⁹¹ Afsondringen ville således miste sin skræmmende effekt. Til støtte for deres forestilling henviste Lange og Holm til den norske fængselskommissions beretning, der fortalte om de erfaringer man havde fra landmilitæretaten, der havde benyttet isolationsfængsling. Her havde fanger, der var indsat på kortere tid, været dørske og sovet. Minoriteten mente derfor, at det kunne være nødvendigt med korporlig afstraffelse for at få fanger i arbejde.⁹² Trods kritikken fraveg majoriteten dog ikke troen på den totale isolations lyksaligheder, omend det rent faktisk lykkedes Lange og Holm at få Pennsylvania-til-

Ved den gamle straffeanstalt på Christianshavn valgte man, som i Vridsløselille, at etablere en panoptisk kirke for det afbildede klientel og opsynets køn. Kirkens øverste halvdel er sandsynligvis tilegnet tugthusfangerne, der afsonede profane Genstande« (Illustreret Tidende, nr. 11, 1893).

hængerne i defensiven, således at reformeringen af fanger fremstod mere som en mulighed end en sikker realitet.⁹³

Også økonomiske overvejelser kom til at spille en rolle i systemdebatten. Kommissionens medlemmer kunne enes om, at man tidligere havde fokuseret for meget på at skabe økonomisk profit i fængslerne. Men Auburn-tilhængere hævdede videre (ikke blot i Danmark men verden over), at Pennsylvania-systemet var det dyreste alternativ. Det kostede mere at konstruere Pennsylvania-fængsler, og herudover gav arbejdet i cellerne efter alt at

at opretholde afsondringen. Illustrationen er fra 1893 hvor anstalten tjente som kvindefængsel, hvilket fremgår af de i fællesskab, mens boksene var forbeholdt forbedringshusfangerne, der skulle isoleres. I Illustreret Tidende, der da blev alene med sig selv, undgå distraktion fra andre og slippe for at studere »hinandens Toiletter eller lignende profane Genstande« (Illustreret Tidende, nr. 11, 1893).

seret for meget på at skabe økonomisk profit i fængslerne. Men Auburn-tilhængere hævdede videre (ikke blot i Danmark men verden over), at Pennsylvania-systemet var det dyreste alternativ. Det kostede mere at konstruere Pennsylvania-fængsler, og herudover gav arbejdet i cellerne efter alt at

sylvania-systemet var det dyreste alternativ. Det kostede mere at konstruere Pennsylvania-fængsler, og herudover gav arbejdet i cellerne efter alt at

dømme ikke særligt store indtægter. I Auburn-fængsler kunne man skabe mere fabrikslignende forhold og dermed oparbejde en langt mere effektiv produktion. Overfor dette måtte tilhængerne af den totale isolation fremføre det noget mere abstrakte argument, at Pennsylvania-fængsler i højere grad ville reducere landets kriminalitet, hvorfor udgifterne til bekæmpelse af forbrydelse i det hele taget ville dale. Endvidere opererede kommissionens flertal med en ide om, at straffetiden skulle nedsættes ved afsoning i isolation.

Auburn-modellen

Majoritetens hovedanklage mod Auburn-modellen gik på, at isolationen var utilstrækkelig til at standse den moralske forværrelsesproces. David og hans meningsfæller mente, at man i et fængsel altid ville bringe mennesker sammen, *»hvis største ... livsnydelse må være, at åbne deres inderste, således som det nu engang er, for hinanden, og at betroe hinanden alt det slette, usømmelige og smudsige, der bevæge og røres i dem»*.⁹⁴ Kun den totale isolation ville kunne tøjle dette.

Lange og Holm fandt derimod, at Auburn-systemet realiserede en straffepraksis der var mere disciplineret og hygiejnisk end den man kendte til i de danske fængsler. Alligevel virker det som, at de to først og fremmest valgte Auburn-systemet fordi de ikke brød sig om alternativet. De mente f.eks. at Auburn-fængslernes tavshedsregel var for barsk, og ville tillade *»kort og sømmelig tale»* fangerne imellem.⁹⁵ Tavshedsreglen ville således ikke blive opretholdt, hvilket bundede i Lange og Holms udtalte skepsis mod isolationsprincippet. Kritikerne mente faktisk, at sindssygdом kunne være et resultat af afsondringen.

Sindssygdом

Et tema, der blev viet en del opmærksomhed, var om den totale isolation ville medføre skadelige virkninger på sindet? Beretninger fra udlandet antydede, at isolation samt mangel på bevægelse og fri luft kunne have en *»ulykkelig virkning på fangernes livsforfatning»*. Til forsvar for Pennsylvania-systemet anførte majoriteten simpelthen, at de der havde undersøgt sagen *»grundigt»* havde modbevist dette.⁹⁶ Bl.a. bundede afsindighedstilfælde angiveligt i, at fanger var afsindige allerede ved ankomsten til fængslet. Konstruktionsfejl ved fængslerne kunne også bære skylden. Ved en mere systematisk, videnskabelig og korrekt konstruktion kunne disse problemer altså undgås. Endvidere hæftede man sig ved opgørelser fra Pennsylvania-fængslet i Philadelphia, der angiveligt viste, at det særligt var *»iblandt den sorte befolkning»*, at sindssygdом var forekommet. Hvad man her havde fat i, var et velkendt argument fra den amerikanske Auburn-Pennsylvania fejde. I en amerikansk rapport fra 1846 om Pennsylvania-systemet fremhævedes det således, at den *»mulat race»* der ofte optrådte i Philadelphia-fængslet ikke kunne tåle indespærring lige så godt, som *»mænd af rent Saxisk blod»*. Problemet var angiveligt, at de førstnævnte var *»stærkt udartede»*, og ikke mindst *»forfaldne til de seksuelle udskejelser der fører direkte til hjerne-skade»*.⁹⁷ Problemet var, at fanger masturbere i deres celler, hvilket blev udlagt som særligt *»de farvedes»* last. Det blev af flere opfattet som et stort moralsk og patologisk problem, idet onani angiveligt påvirkede hjernen og resulterede i sindssyge. For de danske isolationstilhængere var pointen naturligvis, at der ikke ville være tale om at indespærre *»farvede»* i danske fængsler, og man havde derfor intet at frygte i den anledning.⁹⁸

Reformerne gennemføres

Fængselskommissionen afleverede betænkning den 14. maj 1842, og sagen blev herefter genstand for kancelliets behandling. Arbejdet foregik i et tempo, der stod i stærk kontrast til den tidligere syltning af fængsels sagen, og allerede den 16. juni afleveredes en forestilling til kongen. Kancelliets behandling gik imidlertid ikke helt som kommissionens flertal havde håbet. Måske bl.a. fordi etatsråd Lange havde en dobbeltrolle, idet han var en af de embedsmænd, der behandlede sagen i kancelliet, sammen med blandt andre A.S. Ørsted.

Ørsted udformede en separat kommentar til Fængselskommissionens betænkning, hvori han tørt konstaterede: *»Den tvivl, som jeg i en Skrivelse til Commissionen af 22 mai f.a har fremført mod det System for Straffeanstaltnernes Indretning, der er bekjendt under Navn af det philadelphiske, finder jeg ikke på nogen måde svækket ved den af Commissionens Pluralitet givne Udvikling«*. Når alt kom til alt ville Ørsted dog godt gå med til, at man i begrænset form forsøgte sig med Pennsylvania-systemet.

I kancelliets forestilling til kongen uddybedes kritikken af *»det fuldstændige afsondrings-system«* imidlertid. Man søgte først og fremmest at anlægge et humanistisk perspektiv. Skulle et Pennsylvania-system gennemføres konsekvent mente man, at resultatet ville blive umenneskeligt. At de indsatte ikke ville komme til at mangle selskab i deres ensomhed, troede kancelliet heller ikke på. Eksempelvis skulle præsten fordele sit arbejde mellem så mange, at hans besøg *»kun i enkelte tilfælde vil blive til nytte, og ikke i almindelighed vil være nogen Lindring for Fangen i den bittere Ensomhed«*. Herefter tiltrådte kancelliet minoritetens forslag om at lægge Auburn-modellen til grund for indretningen af danske straffeanstalter.⁹⁹

Men kongen lod sig ikke styre af sit kancelli. Christian 8. valgte simpelt hen et godt gammeldags kompromis og fastslog, at der skulle bygges både Pennsylvania- og Auburninstitutioner: *»Da vi ansee fangernes isolering som et væsentligt middel til deres forbedring«*, som det hed i resolutionen. Forbrydere, der var dømt til kortere straffe (senere op til ca. 6 år), skulle indsættes i forbedringshuse til fuldstændig afsondring, mens langtidts fanger havnede i Auburn-fængsler.¹⁰⁰ De moderne fængsler skulle imidlertid kun bruges til mandlige fanger, mens kvindefangerne på pragmatisk vis skulle fordeles på ældre anstalter. Årsagen var bl.a. økonomisk, samt at antallet af kvindelige lovbrydere var væsentligt mindre end mandlige.

Herefter planlagdes to Auburn-anstalter og to Pennsylvania-anstalter opført – henholdsvis tugthuse og forbedringshuse. Et af hver i nærheden af Horsens samt et forbedringshus i nærheden af København og et tugthus, der skulle opføres på den afbrændte straffeanstalts grund på Christianshavn, dersom ingen bedre plads blev fundet. Da Horsens Tugthus og forbedringshuset i Vridsløselille stod opført i henholdsvis 1853 og 1859, havde man imidlertid tilstrækkelig med fængselspladser, og de to resterende anstalter blev aldrig bygget.¹⁰¹

Konklusion

Danmark fik et landsdækkende fængselsvæsen i 1740-50'erne, der ikke ændrede sig grundlæggende i de næste knap 100 år. En reformproces blev ellers forsøgt igangsat sidst i 1700-tallet, og i begyndelsen af 1800-tallet forelå planer om opførsel af et større antal forbedringshuse. Krise og krig satte imidlertid en stopper for denne udvikling, der aldrig for alvor var kommet igang. Nogle år senere gjorde

landets førende jurist det i øvrigt klart, at han ikke gav meget for de nymodens forbedringstanker. I 1830'erne kom det moderne fængselsprojekt imidlertid på dagsordenen. Nogen folkestorm rejste sig ikke i denne anledning, men et par fremstående borgere formåede alligevel at skabe opmærksomhed omkring de nye fængselsprincipper og situationen i landets straffeanstalter. I 1838 kom varetægtsarresterne på stænderforsamlingernes dagsorden, men større initiativer blev bremset. Blot to år senere var tiden imidlertid inde. Landet havde fået en ny regent, og et økonomisk opsving var sat ind. Samtidig tyder meget på, at medlemmer af borgerskabet frygtede moralsk opløsning i en omskiftelig verden, hvilket talte for indførelsen af nye former for kontrol. Samtidig – væsentligst af alt i denne sammenhæng – lå det moderne fængselsprojekt klar til at blive importeret fra det forjættede land. De nye fængselsprincipper havde realiseret en moderne kamp mod moralsk forfald, og bar med sig et håb om en bedre verden – også i en dansk kontekst. Det var et håb, der ikke blot byggede på videnskabelige, men også på religiøse forestillinger. Religionen fungerede både som mål og middel særligt i det Pennsylvania-system, der i så høj grad tiltalte fængselskommissionens flertal. I 1842 forelå resultatet og man vedtog indførelsen af et moderne fængselsvæsen i Danmark. I 1853 opførtes Horsens Tugthus efter Auburn-modellen, mens Vridsløselille Forbedringshus stod færdigt i 1859, konstrueret efter Pennsylvania-systemet. Disse to anstalter har udgjort ryggraden i det danske fængselsvæsen i de næsten 150 år, der siden er gået. Også isolationstanken var sejlivet, og først i 1930'erne gik man for alvor bort fra afsondringstanken. Fængselskommissionens arbejde fik dermed særdeles stor betydning for eftertiden.

Noter

1. Se bl.a. Norval Morris og David J. Rothman (red.): *The Oxford History of the Prison*, 1978 (1995). Vedr. 15-1600-tallets fængsler se Pieter Spierenburg: *The Prison Experience*, 1991.
2. Michael Ignatieff: *A just Measure of Pain*, 1978, s. 56. En af Howards samtidige, Jonas Hanway, var inde på lignende tanker, da han i 1776 publicerede *Solitude in imprisonment*, hvori han advokerede for en religiøs reformering af de kriminelle via isolation. Randall McGowen: *The Well-Ordered Prison*, i Morris og Rothman: *The Oxford* (se note 1), s. 77.
3. I den senere danske litteratur betegnes det derfor typisk som »Philadelphia-systemet«, men i den amerikanske litteratur anvendes primært betegnelsen »Pennsylvania-systemet«.
4. Peter Scharff Smith: *For fangens elementaire moralske Opdragelse. Rationalitet, religion og modernitet set i lyset af det moderne fængselsvæsens gennembrud* i *Historisk Tidsskrift* hæfte 2, 2001.
5. De moderne fængslers gennembrud er blevet analyseret i forskellige retninger, hvor Michel Foucaults tolkning, som den fremstår i værket *Surveiller et punir* fra 1975, er den mest berømte. Foucault ser de moderne fængsler, som udtryk for en moderniseringsproces, med hvilken der realiseres nye magtteknikker i samfundet. Magtteknikker der bygger på en ny anvendelse af viden, og formår at disciplinere individet med en hidtil uset effektivitet. Resultatet bliver et dystert billede af et moderne overvågningssamfund, hvor magt ensretter og kontrollerer mennesket, ikke blot i fysisk men ligeledes i psykologisk henseende.
6. Se Olaf Olsen: *Christian 4.s tugt- og børnehus*, 1978, bl.a. s. 26. Se endvidere F. Stuckenberg: *Fængselsvæsenet i Danmark 1550-1839, 1893-96*, s. 45.
7. Se Fr. Stuckenberg: *Fængselsvæsenet* (se note 6). Se endvidere Olaf Olsen: *Christian 4.s* (se note 6). Tugthuset på Christianshavn nedlagdes år 1649 og et Tugt- og Børnehus genopførtes i 1662 – det var denne anstalt der blev udvidet i 1740'erne. Der konstrueredes i øvrigt også tugthuse i Flensborg og Glückstadt. Vedr. slaveriet og stokhuset, se Stuckenberg, bd. 1, s. 22 ff.
8. Ditlev Tamm: *Dansk retshistorie*, 1996, s. 228 og 216 f.
9. Knud Voss: *Bygningsadministrationen i Danmark under Enevælden*, 1966. Se også Knud Waaben: *En fængselsreform på tegnebrættet*, *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* 1995, s. 117-128.

10. Vedr. dette oprør se primært Jens Engberg: Dansk guldalder eller oprøret i Tugt-, rasp- og forbedringshuset, 1973. Se endvidere F. Stuckenberg: Fængselsvæsenet (se note 6), bd. II.
11. A.S. Ørsted: Om Dødsstraffens Retfærdighed og Hensigtmæssighed i Juridisk Tidsskrift, 15. bind, 1. hæfte, 1828, s. 237. Artiklen var udformet som en anmeldelse af franskmændene Charles Lucas afhandling *Du système pénal et du système répressif en général, de la peine de mort en particulier*. Vagn Lyhne berører med udgangspunkt i samme artikel netop Ørsteds antipati mod forbedringstankerne i Det hemmelige selskab, *Den jyske historiker* nr. 83/84, maj 1999, s. 164.
12. Johan Söderberg: Views of the Criminal in early Nineteenth-Century Sweden in Arne Jarrick (red.) *Only Human. Studies in the History of Conceptions of Man*, 2000. Det var naturligvis hverken Auburn- eller Pennsylvania-modellen, Richert lod sig inspirere af (Söderberg tidsforskyder nogle ting vedr. de amerikanske fængselsystemer), men reformtanker fra Philadelphia sidst i 1700-tallet.
13. Harald Jørgensen: C.N. David, 1950, s. 151 f.
14. Nordisk Konversations Leksikon 1967 (1960). Vedr. C.N. Davids livsbane generelt, se Jørgensen: C.N. David (se note 13).
15. Fædrelandet, nr. 40 1835, s. 1.
16. Fædrelandet, nr. 40 1835, s. 2.
17. Statsoeconomisk Archiv, bd. 1, 1843, s. 1.
18. Ibid. s. 23.
19. Bidrag til Kundskab om Hovedstadens Straffeanstalter og Varetægtsfængsler, med stadigt Hensyn til de nyere nordamerikanske Straffeanstalter, 1839, s. 5.
20. Ole Pedersen Kollerød: Min historie, 1978 (1840), s. 31. For en nærmere omtale af Kollerød og bl.a. hans relation til Neergaard, se Peter Scharff Smith: For fangens (se note 4).
21. Stuckenberg: Fængselsvæsenet (se note 6), bd. II, s. 195.
22. Frederik von Bülow: Bemærkninger, Viborg Tugt- og Forbedringshuus samt Viborg Byes Arrester angaaende, 1831.
23. Hans Jensen: De danske stænderforsamlings historie 1830-1848, 1934, s. 586. Se også Roskilde Stændertidende 1838, s. 353 og 368.
24. Vedr. Ørsteds udnævnelse, se Jensen: De danske (se note 23), Bd. 1, s. 325.
25. Roskilde Stændertidende 1838, s. 807.
26. Ibid., s. 363. Vedr. Bangs indlæg og Kommisairs' støtte dertil, se s. 365.
27. Ibid., s. 819.
28. Ibid., s. 367.
29. Samme år var Viborg Stænderforsamling blevet forelagt et forslag om forbedringer i indretningen af landets fængsler af Retsbetjent J.P. With, der ud fra egne erfaringer kritiserede arresthusene. With foreslog fængslerne indrettet med eneceller, og arresthusene forandret for at hindre fangerens skadelige samkvem. Af frygt for sagens omkostninger blev forslaget imidlertid afvist, med 22 stemmer imod 20 Jensen: *De danske* (se note 23), s. 585.
30. Collegialtidende 1839, s. 589.
31. Dagen, nr. 51, 28. febr. 1839. Rexel var medlem af det kollegium, som den svenske konge havde betroet overopsyn med de svenske fængsler og arbejdsanstalter. General-Auditøren indrømmede dog, at Christianshavnanstalten ikke kunne kaldes et »Corrections-Hus«. Det ville ifølge Rexel kræve andre bygninger samt fangerens adskillelse.
32. Begrebet penitentiær lånte man fra USA, hvor »penitentiary« simpelthen var betegnelsen for et moderne fængsel – i praksis en Auburn- eller Pennsylvania-anstalt. Selve ordet »Penitentiary« kom af penitence og repentance, og havde dermed et religiøs ophav, se Negley K. Teeters og Harry Elmer Barnes: *New Horizons in Criminology*, 1959 (1943), s. 329.
33. I de følgende uger, blev yderligere to artikler om straffeanstalter bragt, hvor man bl.a. stillede spørgsmålstegn ved fornuffen i at kopiere udenlandske principper. Skønt mange planter kan akklimatiseres, »ere der dog visse, som ikke godt trives i et modsat Klima, og andre som udarte deri«, advarede Søndagen, nr. 16, 28 april 1839. Den næste artikel kom i nr. 18. De tre nævnte indlæg blev i øvrigt præsenteret som en opdelt artikel med titlen Om Straffe-Anstalter.
34. Jørgensen: C.N. David (se note 13), s. 105 og 111.
35. Fra artiklen Om Lovløshed og nye Lovbestemmelser formentlige Nytte til at fremme en bedre Tugt og sædelig Orden i Søndagen, nr. 17, 24. april 1836.
36. Hvilket Foucault ikke har været opmærksom på i sin analyse, se Peter Scharff Smith: For fangens (se note 4).
37. Højesteretsadvokat Salicath slog lignende toner an i den tidligere berørte debat ved stænderforsamlingerne i 1838. Salicath opfattede således sit forslag til varetægtsarresternes og fængslernes bedre indretning, som led i en nødvendig kamp for »at fremme Folkets Sædelighed«, Roskilde Stændertidende 1838, s. 369.
38. Rigsarkivet (RA), Danske Kancelli (DK), 2 dep., henlagte sager Q, nr. 1300, 1841. Vedr. denne komité og de nedenfor nævnte an-

- stalter, se endvidere Axel Petersen: Samfundet og børnene, 1904, s. 113 ff.
39. Man fulgte nøje de enkelte børn, og vurderede i beretninger, hvor mange der var forbedrede. Ved Flakkebjerg gik det tilsyneladende godt, mens man ved Fuirendal havde mindre held. I 1841 var der her blot 6 drenge tilbage, hvoraf angiveligt kun 2 gav håb om at være forbedrede, mens »de øvrige 4 maae ansees for at være, eller at kunne befrygtes at ville blive tabte«. RA, DK, 2 dept., henlagte sager Q, nr. 1300, 1841, s. 7 i komitéens beretning. Der var på dette tidspunkt 7 børn på Holsteinsminde, idet en pige også var blevet optaget. Komitéen håndterede i det hele taget et begrænset antal børn. På Fuirendal, der efter grev Holsteins død omdøbtes til »Holsteinsminde«, var der oprindeligt anbragt 13 drenge.
40. Karin Lützen: Byen tæmmes, 1998, s. 43 ff.
41. Dette og følgende citat, se Jørgensen: C.N. David (se note 13), s. 119.
42. Denne form for ambivalent/elitær liberalisme bør naturligvis ses i lyset af, at menigmand i 1800-tallets første halvdel ikke just var videre belæst eller uddannet.
43. Frygten for sammenbruddet lurede angiveligt næsten overalt i Victoriatidens samfund, idet »Savagery – rooted in human nature, not class – could break out at any social level« (en kommentar Wiener knytter til Dickens tekster), Martin J. Wiener: *Reconstructing the Criminal – Culture, Law, and Policy in England, 1830-1914*, 1994 (1990), s. 37.
44. Lützen: Byen (se note 40), s. 51 f.
45. *Ibid.*, s. 122.
46. *Statsoeconomisk Archiv* 1826, s. 147 ff.
47. Norbert Elias: *The Civilizing Process*, 1996 (1939).
48. Patricia O'Brien finder på samme måde en sammenhæng mellem frygten for samfundsmæssig uro og fængselsreformer i Frankrig: »... the very timing of penal reforms renders evident the social concerns of the reformers ... The connection between social unrest and the need for new methods of punishment were for the most part explicitly made«, i *The Promise of Punishment*, 1982, s. 20.
49. Vedr. disse optøjer, samt de følgende beskrivelser af 1800-tals oprin. Se Henrik Stevnsborg: *Fra Den store Udfejlsesfest til Tømmerstrejken: Om førindustriel, folkelig protest i København i sidste halvdel af det 18. århundrede i Fortid og Nutid*, nr. XXVIII hefte 4 1980, samt John Christensen, Henning Koch og Henrik Stevnsborg: *Sikkerhed, fred og orden. »opløb« og »oprør« i 17- og 1800-tallets København i Den Jyske Historiker* nr. 25 1983.
50. *Søndagen*, nr. 24, 12. juni 1836.
51. Se eksempelvis Christensen, Koch og Stevnsborg: *Fra den store* (se note 49), s. 52, samt Engberg: *Dansk guldalder* (se note 10), s. 15 f.
52. Vedr. stigningen i fangebefolkningen, se Harald Rømer, i Balvig (red.): *Fængsler og fanger*, 1969, s. 41. Artiklen bygger dog på et ikke uproblematisk statistisk materiale. Vedr. benådningspraksis, se Stig Iuul: *Den danske strafferets udvikling i tiden efter ca. 1800 i Beckmann m.fl. (red.): Kampen mod forbrydelsen*, 1951, s. 22 f.
53. Jørgensen: C.N. David (se note 13), s. 161 f.
54. Ole Hyldtoft: *Danmarks økonomiske historie 1840-1910*, 1999.
55. Vedr. Frederik d. 6., se eksempelvis Claus Bjørn: *Fra reaktion til grundlov. 1800-1850, Gyldendals Danmarkshistorie* bd. 10, 1990, bl.a. s. 130 f. Se også Jan Møller: *Frederik 6. Træk af en konges liv*, 1998.
56. Jørgensen: C.N. David (se note 13), s. 133 f.
57. Roddy Nilsson: *En välbyggd maskin, en mardröm för själen – Det svenska fängelsystemet under 1800-talet*, 1999, s. 185.
58. Erling Sandmo: *Den er ikke laget av lensmand og prest*, s. 47, i *ARR Idehistorisk Tidsskrift* nr. 3, 1997.
59. RA, DK, fælles afdeling, Fængselskommissionen 1840-48, 169 A.
60. RA, DK, 3 dep., *Forestilling* nr. 39 1840. Det danske kancelli havde i første omgang ikke udpeget David som medlem af Fængselskommissionen, men inden arbejdet kunne gå i gang var der ændret på dette forhold, efter alt at dømme ved Christian 8.'s indgriben.
61. Vedr. Friis, se Voss: *Bygningsadministrationen* (se note 9). Vedr. udlandsrejse, se *Statsoeconomisk Archiv* 1843.
62. Bl.a. havde man for at udvide Københavns arrester købt baghuset til brygger Møllers ejendom i Farvergade, og et forslag til bygningsindrettelse blev i juni 1840 sendt til høring hos Fængselskommissionen. RA, DK, Fælles afdeling, Fængselskommissionen 1840-48, 169 B. Se eksempelvis breve af d. 11/6 og 24/6 1840.
63. RA, DK, 3 dep., udg. breve, nr. 2513. Fængselskommissionens betænkning, s. 1.
64. *Ibid.*, s. 1. Man mente også at Klassifikationssystemet krævede frivillig arbejdskraft til det ekstensive opsyn.
65. I Viborg havde 40% tidligere udstået strafarbejde, mens hele 75% af de indsatte havde været straffet tidligere. På Møn var der blot 22% recidiver, men årsagen til dette mente man var, at mindre fordærvede forbrydere ofte udstod deres straf i denne anstalt. I Norge havde man angiveligt 33% recidiver, hvilket den norske fængselskom-

- mission af 1837 anså som så beklageligt, at forbedringer måtte foretages. Den norske kommission kunne henvise til, at i lande hvor de nye fængselsystemer var indført var recidiverne aftaget. *Ibid.*, s. 15 ff.
66. *Ibid.*, s. 19.
67. Vedr. sygelighed og dødelighed, *ibid.*, s. 19 ff.
68. *Ibid.*, s. 14. Originalens understregning.
69. *Ibid.*, s. 25 f.
70. Foucault var således ikke den første, der havde blik for problemerne med den »sociale ingeniørkunst«, som også de moderne fængsler var et resultat af. Charles Dickens: *Strengt tider*, 1977 (1854), s. 4.
71. Bentham om hans panoptikon, citeret fra Robin Evans: *The fabrication of virtue. English prison architecture, 1750-1840*, 1982, s. 215. Forfatterens oversættelse. Evans mener selv, at Bentham ikke troede på moralsk reformering af kriminelle, på samme måde som Howard gjorde det – selv om Benthams tekster kan tolkes i den retning (s. 216 f.). Under alle omstændigheder mente Bentham, at hans panoptikon var til alles bedste – også i moralsk henseende.
72. RA, DK, Fælles afdeling, Fængselskommissionen 1840-48, 169 B, brev til kommissionen af d. 22 jan. 1841.
73. *Ibid.*, s. 32.
74. Fra »Udkast til et Reglement for en Philadelphia straffeanstalt«, s. 1. Udkastet findes i fængselskommissionens arkiv, RA, DK, Fælles afdeling, Fængselskommissionen 1840-48, 169 A., men er også optrykt i *Nyt Statsoeconomisk Archiv* 1843.
75. Historikeren Michael Ignatieff formulerer det således, at det moderne (engelske) fængselsvæsen havde »at its core the religious discourse of the chaplain« Michael Ignatieff: *State, Civil Society, and Total Institutions: A Critique of Recent Social Histories of Punishment*, i P. Rock (red.): *History of Criminology*, 1994, s. 148.
76. RA, DK, 3 dep., udg. breve, nr. 2513, Fængselskommissionens beretning, s. 34 f.
77. *Ibid.*, s. 42 f.
78. Vedr. det oprindelige gudstjeneste system, se *Statsoeconomisk Archiv* 1843, s. 43.
79. RA, DK, Fælles afdeling, Fængselskommissionen 1840-48, 169 B, brev til kommissionen af d. 22 jan. 1841.
80. RA, DK, 2 dep., Forestilling nr. 146, 25/6 1842, pkt. VIII.
81. RA, DK, Fælles afdeling, Fængselskommissionen 169 B, nr. 33, brev af d. 12/5 1841 stilet til Ørsted fra Fængselskommissionen, hvoraf uenigheden fremgår. En tekst forfattet af David d. 9 maj 1840 (som et svar på forslag af Lange d. 8 maj), tyder imidlertid på, at David og Lange allerede på dette tidlige tidspunkt var ved at blive uenige, Fængselskommissionen 169 B, nr. 5.
82. RA, DK, 3 dep., udg. breve, nr. 2513, Fængselskommissionens beretning, s. 4.
83. David gjorde det endvidere klart, at præstens besøg og ord vil gøre større indtryk på en fange i et Pennsylvania-fængsel. RA, DK, Fælles afdeling, Fængselskommissionen 169 A, Professor Davids 1ste votum af 14 nov. 1840.
84. RA, DK, 3 dep., udg. breve, nr. 2513, Fængselskommissionens beretning, s. 37 f. Citatet er fra s. 38.
85. Michel Foucault: *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*, 1995 (1997).
86. Det er først og fremmest David Garland, der i sit værk *Punishment and Welfare* fra 1985 har rettet kritik mod Foucaults individualiseringssteori. Garland beskriver således hvordan de straffemetoder, der blev taget i anvendelse i perioden 1895-1914 var langt mere individualiserede. Illustreret eksempelvis ved insituationalisering af særbehandling af unge og psykisk syge.
87. RA, DK, 3 dep., udg. breve, nr. 2513, Fængselskommissionens beretning, s. 95 f.
88. *Ibid.*, s. 61.
89. *Ibid.*, s. 149.
90. *Ibid.*, s. 142.
91. Denne dovenskab ville underminere Pennsylvania-systemet, der byggede på, at isolationen var så uudholdelig, at de indsatte, efter de første dage hvor de ikke blev tildelt arbejde, snart ville tigge om beskæftigelse. Lange og Holm mente altså ikke, at man ville opnå den ønskede effekt ved at isolere flegmatiske danskere. *Ibid.*, s. 181 f.
92. *Ibid.*, s. 183. I den norske kommissionsberetning opgaves sidetallet 492 som henvisning.
93. *Ibid.*, s. 29.
94. *Ibid.*, s. 104 f.
95. *Ibid.*, s. 198.
96. *Ibid.*, s. 83.
97. Samuel Gridley Howe: *An essay on separate and congregate systems of prison discipline; being a report made to the Boston prison discipline society, 1846*, s. 18. Forfatterens oversættelse.
98. Videre kunne Pennsylvania-tilhængerne i deres tjeneste fremføre en fransk læge ved navn Esquival, der sagde, at den indespærrede ikke kan blive afsindig »... blot fordi han der er isoleret og var det end i flere år, når ikke andre årsager, der udøve en directe virkning på fangernes mentale evner, træde til«, RA, DK, 3 dep., udg. breve, nr. 2513, Fængselskommissionens beretning, s. 86. Pennsylvania-tilhængerne henviste til *Annales d'hygiene publique*, 1839, nr. 49, s. 31.

99. RA, DK, 3 dep., Forestilling nr. 84, resolveret 25 juni 1842. Kancelliet ville dog ikke helt udelukke brug af total isolation, hvilken man tilsyneladende forestillede sig anvendt som disciplinærstraf i fængslerne.
100. Brugen af Pennsylvania-systemet skulle dog ske »med den modification, at der i samme indrettes enkelte værelser, i hvilke
- forbrydere hvis sinds eller legemsforfatning måtte gjøre det betænkeligt at underkaste dem den strenge isolering, kunne anvises fælles arbeide«. RA, DK, 3 dep., Forestilling nr. 84, resolveret 25 juni 1842.
101. Man havde dog oprettet et nyt kvindefængsels på Christianshavn i 1861.